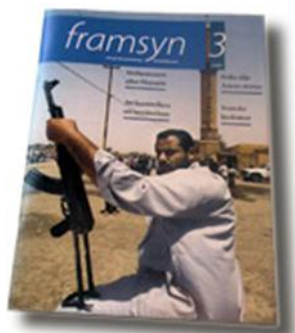

Framsyn Nr 3 2003

Nr 3 Irakkriget

Krigen efter kalla kriget

Framsyn vill skildra nya trender, men har ingen ambition att vara en nyhetstidning. Denna gång har vi dock hamnat i nyhetsströmmen vilket innebär att en del av materialet kan bli gammalt. Alternativet hade varit att avstå från att göra ett Iraknummer. Den som håller denna tidning i handen inser att det skulle ha varit fel väg.

I går, den 22 maj, hävdades FN-sanktionerna och ännu finns inga spår vare sig av Saddam Hussein eller hans massförstörelsevapen. När denna tidning når läsaren kanske läget är annorlunda.

Speciellt roligt med detta nummer är att Anders Mellbourn, chef för Utrikespolitiska institutet och under många år i ledande befattningar på Dagens Nyheter, har skrivit inledningen.

Han konstaterar att terrorbalansen hade en avkylande effekt på krigiska statsledningar. Nu efter kalla kriget har västvärldens krig blivit fler.

Det var många frågetecken inför kriget. Skulle det bli krig? Hade USA rätt att angripa Irak? Vilka var de verkliga krigsorsakerna? Tänkte USA rita om Mellanösternkartan? Nu när Bagdadregimen är störtad har nya frågor dykt upp. Hur ska Irak styras? Vem bestämmer över oljan? Drar sig USA tillbaka och ägnar sig åt presidentvalet eller kommer kriget mot terrorismen att resultera i nya militära angrepp?

Ett stort frågetecken är fortfarande hur den militära operationen gick till. Innan USA har dragit sina militära läxor från detta krig kan inte Sverige göra det. Men det blir en debatt även i Sverige om vilka lärdomar man ska dra av kriget, tror Johan Kihl, chef för Högkvarteret.

En militär läxa är dock att det är en sak att i en blixtkrigsanfall störta en regim och en annan att ta kontroll över ett helt land. Det kräver andra typer av förband och soldater. Framför allt kräver det fler soldater. Markoperationen består av fyra överlappande faser. Hur det går till beskrivs av Martin Eks grafik på sidan 14-15.

Kritiker av kriget har ofta hävdade att det ytterst handlade om att USA ville kontrollera den irakiska oljan. Det finns en koppling mellan USA och den irakiska oljan, men den ser inte ut som kanske många tror, skriver Ingolf Kiesow, fd diplomat med erfarenheter från området. USA är inte intresserat av oljan för eget bruk. Att kriga är dessutom ett mycket dyrt sätt att köpa olja på.

Iraks informationsminister hävdade in i det sista att segern var nära. Dagen efter hade Bagdad-Bob lämnat scenen, men gick till historien på internet där han fick en egen hemsida. Slaget om opinionen har gett forskarna material för årtal framåt. Hela spelet fram till krigsutbrottet var ett drama inför världens medier. Under kriget hade inte längre västmedierna monopol på skildringen. De arabiska tv-stationerna hade slagit sig in på marknaden. Och bakom kulisserna bedrevs ett psykologiskt krig där irakiska befälhavare bombarderades inte bara från luften utan också med sms-meddelanden.

Anfallet mot Irak sades vara ett led i kampen mot terrorismen även om USA inte officiellt gjorde kopplingen mellan Saddam Hussein och al-Qaida. Vem vågar idag säga om hotet från terrorismen har ökat eller minskat efter kriget? Det har varnats för att radioaktiva ämnen i Irak kan ha fallit i terroristernas händer under det kaos som följde på kriget.

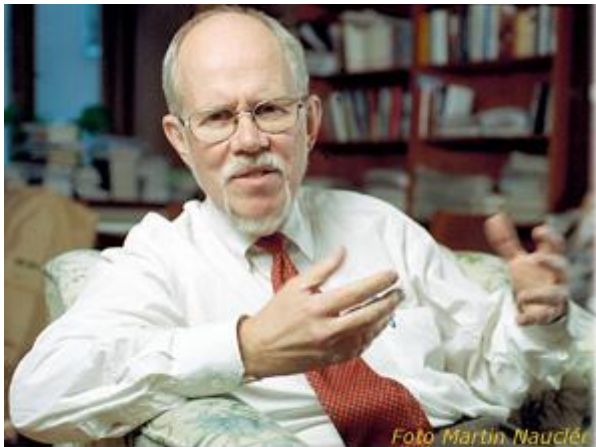
Det är många frågor och ingen lär sitta inne med de rätta svaren. Därför handlar en del artiklar om samma sak, nämligen USA:s roll. Försöker Washington att skapa en ny världsordning och hur ser den då ut? Till frågan om världen står inför en nyordning är vi återkomma i höst. Till dess tillönskas Framsyns läsare en skön sommar.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn

Innehåll

Nr 3 Irakkriget	2
Terrorbalansens slut öppnade för nya krig	4
Fortsatt kontroll av territoriet nödvändig	8
Markoperationens fyra zoner	11
"Kriget får betydelse för svenska försvaret"	11
Grogrund för ny terror	13
Små steg mot demokrati	15
Flygande start på valkampanj	17
Treveckorskriget i Irak	19
Splittrat Europa hot mot EU och Nato	19
Militär osäkerhet världen över	21
Ockupation kräver ansvar	24
Mänskliga rättigheter borde ha diskuterats som krigsorsak	25
Propagandakriget satte press på medierna	27
Psykologisk maktkamp med e-post och lögner	29
Kriget löser inte problemet med oljan	31
Oljespel på flera plan	34
Afghanistan, Irak - att bygga ett land	34
Liten chans hitta "rykande pistoler"	36

Terrorbalansens slut öppnade för nya krig

Anders Mellbourn

Att föra krig har återigen blivit en realistisk och ibland tilltalande möjlighet för statsledningar. Det finns inte längre någon terrorbalans som avskräcker från krig. Det som händer i FN, Nato och EU till följd av kriget är så dramatiskt att det blir omöjligt att överblicka och närmast obegripligt. Det konstaterar Utrikespolitiska institutets chef Anders Mellbourn när han här sammanfattar Irakkriget.

Av Anders Mellbourn

För fjärde gången sedan det kalla krigets slut är det dags att sammanfatta ett krig där världens enda supermakt har varit ledande och avgörande och där grundläggande frågor om världssamfundets organisering, samarbete mellan USA och omvärlden, statssuveränitet, mänskliga

rättigheter och folkrätt ställts på sin spets. För fjärde gången på tolv år har USA funnit militärt våld, krig, som ett naturligt eller nödvändigt medel för att åtminstone på kort sikt lösa en konflikt.

Just detta inledande konstaterande är kanske det allra viktigaste att säga om kriget i Irak vårvintern 2003: Att föra krig har återigen för statsledningar blivit en realistisk och ibland tilltalande möjlighet.

Under det kalla kriget och terrorbalansen mellan USA och Sovjet var visserligen motsättningarna i världen större och mer absoluta än i dag. Kärnvapenkapp-rustningen innebar ett ständigt närvarande hot om fullständig förintelse. Men samtidigt skapade denna dödliga motsättning i sig en balans. Militära maktmedel blev just uttryck för avskräckning men allt mindre något som förväntades komma till användning.

Visserligen kunde både USA, Sovjet och många andra tillgripa våld och ge sig in i uppmärksammade militära operationer, alltifrån Vietnam och Afghanistan till Grenada. Men de blev ifrågasatta och uppfattades aldrig som särskilt framgångsrika sätt att hantera den rådande huvudmotsättningen i världen.

Terrorbalansen borta

Vad vi nu sett två gånger i Irak, en gång i Kosovo-Serbien och en gång i Afghanistan är att det inte längre finns någon terrorbalans eller ömsesidig avskräckning som är krigsavhållande. USA och världen i övrigt upptäcker igen med skiftande gillande och entusiasm att militär kraftsamling, ny vapentechnologi och ny organisation och taktik är något som kan användas, är effektiva och ger resultat för att slå tillbaka en militär ockupation av ett grannland, förhindra omfattande mänskliga rättighetsbrott mot civila, störta tyranner och främja regionala maktintressen.

Efter 11 september är den amerikanska regeringen under George Bush övertygad om att USA i den internationella terrorismen har fått en fiende som är lika farlig som kommunismen en gång var och som måste bemötas med ett liknande samlat motstånd. Men till skillnad mot kommunismen, som efter det att Sovjet skaffat sig kärnvapen egentligen inte kunde nedkämpas militärt, utan till slut kunde bringas på fall underifrån till följd av västvärldens ekonomiska överlägsenhet och lockelse, tror sig Bushregeringen alltmer kunna möta terroristhotet med direkta militära ingripanden, också i förebyggande syfte mot regimer som uppfattas stödja terrorism och som strävar efter att utveckla massförstörelsevapen.

Utgången av kriget mot Saddam Husseins Irak blir för Bushadministrationen ett bevis för att den har rätt i denna sin bedömning och i sitt val av strategi. Många i omvärlden, särskilt bland USA:s traditionella allierade och närstående i Nato och EU, delar inte denna uppfattning eller åtminstone fruktar konsekvenserna. Det är om detta grundläggande hela efterdebatten om det senaste Irakkriget - dess militära innebörd, mediebilderna och det diplomatiska spelet - handlar. Därför är den diskussionen nu både svårare och viktigare än efter Gulfkriget 1991 och Kosovoingripandet 1999, då vi ännu inte riktigt anade de mer långtgående konsekvenserna för världsordning, allianser och internationellt samarbete, militärstrategi och krigföring som nu upptar oss.

Lockelsen har försvunnit

Två tillsammans komplicerande föreställningar har fram till Irak präglat tänkandet om konventionell militär krigföring. Efter Vietnamkriget har västvärldens befolkningar blivit allt mindre villiga att offra sina unga män i krigsföretag. Varken som plikt, äventyr eller hjälteprov har krig längre någon riktig lockelse.

I moderna krig måste inte bara civila utan nästan lika mycket egna militära förluster begränsas. För att engagera medborgare och militär personal i krig på liv eller död förutsätts ett omedelbart dödsbringande hot mot det egna folket. Ett sådant har, särskilt efter kommunismens fall, varit svårt att se i västvärlden. Samtidigt har militär expertis förblivit övertygad om att krig till slut alltid måste vinnas på marken genom att markstridskrafter tar och behärskar territorium. Aldrig så avancerade precisionsbombningar räcker inte för att besegra en fiende.

I dessa två sanningars motsägelse har legat en av svårigheterna att föra krig. När politiska ledare, medvetna om oviljan att offra liv i markstrider, har förordat militära angrepp genom precisionsbombningar från luften, har den militära expertisen påmint om att inga krig vinnes genom luftangrepp.

Slog ut markstridskrafter

Det första Gulfkriget inleddes med en månadsång massiv bombkampanj. Precisionen till strikt militära mål var kanske inte riktigt så imponerande som det först hävdades. Men bombkriget fick effekten att helt slå ut den kraft som kunde finnas i de irakiska markstridskrafterna. När det var dags för de allierades pansar att gå in i kriget, befann sig Iraks trupper på flykt från Kuwait tillbaka mot Bagdad och blev enkla offer för förföljarna längs huvudvägarna genom öknen. Syftet med kriget var då enbart att driva ut Irak ur Kuwait, inte att störta Saddam Husseins regim, varför allierade markstridskrafter inte heller behövde prövas för att ta och hålla fiendens territorium.

Också Natos angrepp på Serbien och Kosovo inleddes med månadsånga luftangrepp från säker hög höjd. De framstod länge som föga effektiva mot Milosevics serbiska våld. Bedömare uppfattade den amerikanska försiktigheten och oron för egna truppers säkerhet som nästan absurt löjeväckande - det handlade ju ändå om yrkessoldater från världens största och mest effektiva militärmakt - och stod undrande när USA inte ens använde de attackhelikoptrar som fanns på plats. Ändå gav Milosevic upp. Om förklaringen var en utmattningseffekt av bombangreppen (särskilt sedan de också riktats mot civilt känsliga mål som energiförsörjningen) eller diplomatiska ultimatum (där Serbien till slut insåg att det också förlorat sitt stöd från Ryssland) vet vi fortfarande inte riktigt.

Dödligt hot

När USA i oktober 2001 angrep talibanregimen i Afghanistan var de politiska och opinionsmässiga förutsättningarna annorlunda. Amerikanerna hade den 11 september för första gången någonsin varit med om en attack på amerikanskt territorium av krigsliknande omfattning. Det fanns en koppling mellan förövarna och talibanernas Afghanistan. Här fanns ett hot som upplevdes som så dödligt att amerikaner i gemen självklart var beredda att offra soldaters liv för att möta det.

Det gick påfallande snabbt att störta talibanerna. Och de amerikanska förlusterna blev små, trots att markstridskrafter spelade en avgörande roll. Till en del kan framgången förklaras med att USA samarbetade med lokala oppositionella krigsherrar och deras soldater som stod för de blodigaste striderna. Till en del visade sig den senaste utvecklingen av den amerikanska militärteknologin och krigstaktiken häpnadsväckande effektiv. Förtrupper av specialförband hade huvudsakligen underrättelseuppgifter och kunde enkelt kommunicera direkt med ledningscentraler och utpeka viktiga bombmål. Kombinationen av dessa specialförband och luftstridskrafter kunde, åtminstone för en icke militär yrkesbetraktare, upphäva skillnaderna mellan vapenslagen, så att flyg med ledning av, eller uppgifter från, infanteri stod för mycket av det som tidigare utförts av artilleri och pansar i militära konflikter.

För den amerikanska stats- och militärledningen innebar framgången i Afghanistan ytterligare en lärdom som passade som hand i handske med dess allmänna utrikes- och säkerhetspolitiska grundtankar. Krig kan inte föras "av kommittéer", som när Natoländernas olika försvarsministrar under Kosovokriget gemensamt skulle komma överens om bombmål. Krig förs bäst ensamt av den mäktigaste och bäst rustade. Andra kan hjälpa till i begränsade uppgifter.

Små militära förluster

Inför vårvinterns Irakkrig ställdes ofta frågan huruvida USA och Storbritannien verkligen skulle kunna mobilisera soldater och befolkningar för de offer i människoliv som ett krig i syfte att störta Saddam Hussein och hans våld skulle innebära. Trots den intensiva diskussionen om det berättigade i ett angrepp som föregick anfallet, har den diskussionen inte återkommit. Dels lyckades Bushadministrationen övertyga åtminstone en stor egen folkmajoritet (särskilt i de samhällsgrupper och de regioner av USA varifrån krigsmakten huvudsakligen rekryterar soldater och officerare), om att det fanns ett direkt samband mellan terroristhotet mot USA och Saddam Husseins Irak. Dels blev också denna gång de militära förlusterna för USA och Storbritannien påfallande små, trots att markstridskrafter denna gång trängde in i och tog kontroll också i de största städernas centrala delar. Frågans känslighet var dock tydlig under de allra första dagarnas krig, då både brittiska och amerikanska marktrupper mötte kraftigare motstånd än väntat, omedelbart efter det att de gått över gränsen in i Irak.

Nu blev kriget en andra triumf, efter Afghanistan, för den nya krigsteknologin med massiva bombsatser såväl mot fiendens kommunikationer och stridsledning som artilleriställningar, pansar och andra truppkoncentrationer i nära kontakt med egna specialtrupper på marken. Den militära expertis, inte minst i USA, som varnat för att de anfallande markstridskrafterna var för små och för att striderna i Bagdad och andra storstäder skulle bli blodigare och snabbt kunna undergräva stridsmoralen hos amerikanska och brittiska fotsoldater, fick inte rätt, medan den civile försvarsministern Donald Rumsfeld och hans närmaste kunde triumfera.

Men kanske har argumentet om den moderna medborgarens ovilja att offra sig eller sina anförvanter i krig, också bredare relevans än vi hittills föreställt oss. Det är inte bara bekväma, välfärdsmätta västerlänningar som inte vill delta i krig. Det gäller också fattiga och besvikna människor i diktaturländer. Det dåliga och till synes oorganiserade motståndet från Saddam Husseins regim kanske bäst förklaras av att irakierna själva inte ville kriga och dö för en korrupt förtryckare. När irakierna och även regimen blev övertygade om att amerikaner och briter skulle genomföra kriget fullt ut och utan kompromisser, gav de - trots informationsministerns alla bisarra trottoarpresskonferenser - i praktiken upp.

Stoppar inte självmordsbombare

Vi har de senaste åren starkt präglats av självmordsbombare och den till synes växande skrämmande rekryteringen till terrorismkommandon i Palestina och extrema islamiska kretsar. Hur den rekryteringen ska undergrävas av det världsvida kriget mot terrorismen som det nu förs är svårt att förstå. Den som så desperat hatar den nuvarande världsordningen att hon eller han är villig att offra sitt eget liv i terrorhandling, avskräcks inte av USA:s militära framgång i Irak. Snarare tvärtom.

Men den största gruppen eftersatta som lever i fattigdom och förtryck kanske i dag inte ser det meningsfullt att offra sig i en utdragen kamp mot en militärt överlägsen motståndare som samtidigt lockar med ekonomisk tillväxt och oanade konsumtionsmöjligheter. I Vietnam, exempelvis, kunde en revolutionär motståndsledning på 1960-talet mobilisera människor till oerhörda offer för att bekämpa fransmän och amerikaner. I dagens vietnamesiska konsumtionssamhälle, där de socialistiska idealen blivit alltmer urholkade, skulle en liknande mobilisering vara osannolik.

Dramatiska konsekvenser

De mest omedelbara anmärkningsvärda konsekvenserna av Irakkriget är trots allt inte lärdomarna om modern krigföring och effekterna för regionen där kriget utkämpades. De gäller framför allt effekterna på relationerna inom västvärlden och sammanhållningen bland världens demokratier.

Det som händer i och med FN, Nato och EU till följd av kriget i Irak är egentligen så dramatiskt att det blir omöjligt att överblicka och närmast obegripligt. Det är svårt att säga emot de bedömare som hävdar att hela FN-systemet är skadskjutet, folkrätten förklarad antingen akademiskt och intellektuellt bankrutt eller politiskt irrelevant, Nato urholkat och EU avslöjat som ett skämt. Samtidigt blir sådana slutsatser så långtgående att de känns överkliga.

Det finns också plats för mindre storslagna resonemang:

Att Förenta Nationerna med dess brokiga medlemsskara och skiftande nationella intressen skulle få en avgörande roll för internationell fred och säkerhet när det bara finns en riktig supermakt, har väl egentligen aldrig varit särskilt sannolikt. Att USA förbehåller sig rätten till en särställning i multilateralt samarbete och framför allt inte i militära frågor vill underordna sig annat befäl än sitt eget är inget nytt med George Bushs regering. Mer smärtsamt är att USA den här gången så övertydligt arrogant bröt mot den process att hantera Irakfrågan genom FN och genom vapeninspektioner som presidenten själv - visserligen under press från sin utrikesminister - valde i september i fjol, och att hela frågan om massförstörelsevapen behandlats cyniskt med föga respekt för fakta.

Att Nato plötsligt helt skulle förlora sin betydelse verkar också överdrivet. Efter ett årtionde då Nato utmålats som ett anmärkningsvärt framgångsprojekt och mot många förhandsbedömningar överlevt kalla krigets slut och funnit en ny roll som i praktiken alleuropeisk säkerhetsorganisation genom sin utvidgning och sina samarbetsavtal med icke-medlemmar, kan organisationen inte omedelbart vara redo för soptippen. Det är visserligen sant att USA alltmer inser att hela Nato inte kan bli en viktig operativ militär organisation för de krigsföretag som USA kan vara mest inriktad på framöver. Natos klassiska roll som garant för Europas säkerhet blir alltmer ointressant för USA, inte minst efter det att organisationen utvidgats. Men som framkommit under Irakkriget har Nato fått stor betydelse för USA:s kontakter och ställning i Central- och Östeuropa. Där litar man på goda grunder mer på Washington än på Bryssel, Paris eller Berlin. Plötsligt framträder Polen som en huvudallierad som ska ges särskilt förvaltningsansvar i efterkrigstidens Irak och som naturligtvis också tillsammans med de nya Natostaterna längre i sydöst erbjuder stödjepunkter för USA:s fortsatta militära intressen i Mellanöstern.

Fortsatt integrationskraft

Men hur USA-orienterade de nya Natostaterna än är, kan de inte finna fortsatt ekonomisk, social och politisk utveckling utanför EU. Med alla sina brister - sin byråkrati, sina kompromisser och sina förhandlingsssammanbrott - utgör EU en fortsatt integrationskraft i Europa. Den behövs också för att de här staterna ska kunna få någon militär förmåga av betydelse, oavsett om den mest kommer att gälla krishantering eller mer offensiva uppgifter.

Ändå kan naturligtvis EU:s diskussion om gemensam utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik inte bli densamma efter Irakkriget. Den europeiska integrationens stoltaste retorik kommer att framstå som än luftigare och tom på innehåll än hittills. Och med det nya, naturliga, krigstänkande som blir allt tydligare efter Irakkriget, kommer betydelsen av militär styrka att bli smärtsamt klar för många européer.

Kulturskillnader

Det har under en tid blivit populärt att betona kulturskillnader mellan amerikaner och européer. Amerika är mer resultatintriktat rakt på sak, Europa mer kompromissbenäget. Europa har haft sina förödande krig och rest sig genom integration och kompromissinriktat samarbete. Europa har också levt med årtionden av skakande

terrorism men i stort sett hanterat hotet genom en blandning av politiska och polisiära medel. För Europa är den "mjuka säkerheten" fortfarande ett viktigt begrepp. Ingenting av detta ska gälla för USA, som särskilt efter den 11 september helt är inriktat på den hårda säkerheten.

Men det är intressant att upphovsmannen till modeuttrycket om att amerikaner kommer från Mars och européer från Venus inte huvudsakligen talar i kulturella eller moraliska termer. Han ironiserar inte över den europeiska inställningen utan hänför skillnaden i attityd till skillnaden i makt och resurser. Det är bara USA som har de omfattande militära resurser och den högteknologiska förmåga som gör att man spelar en global roll. Om Europa inte skaffar sig den förmågan finns det flera rimliga skäl till det, även om de här skillnaderna i förmåga som det visat sig inte går att hantera i ett mer jämlikt internationellt samarbete.

Ett litet varningsord kan dock vara på plats till allt tal om den amerikanska överlägsenheten. Storbritannien, som aldrig fick spela någon betydande roll under Afghanistankriget, var inte bara diplomatiskt utan också militärt en nödvändig partner i Irakkriget. Av tillgängliga rapporter förefaller också brittisk trupp ha varit överlägsen amerikansk i närbakgrunden med irakierna. Medan amerikanska soldater rapporteras ha varit uppjagat upptagna av sin egen säkerhet av rädsla exempelvis för infiltrerande självmordsbombare bland civila, tog britterna större personliga risker i krishanteringen i känsliga lägen. Intressant nog stämmer bilden ganska väl med vad vi vet om USA:s militära agerande i Bosnien.

Journalisternas roll

Till sammanfattningen av ett krig hör numera också en värdering av den roll som experter och journalister spelat i rapporteringen och bedömningen av vad som skett. Slutsatsen av det senaste årtiondets krig har brukat vara att experterna skött sig hyggligt, medan journalisterna misslyckats. Det är möjligt att det blir annorlunda den här gången.

Experters roll som omedelbara kommentatorer till skeendet i press, radio och tv var den här gången mer omfattande än någonsin. Kanske det samtidigt var problemet. Många experter, officerare, forskare och analytiker, ställde så villigt och så ofta upp i alltför många nyhets- och magasinprogram att de frestades kommentera alltför mycket som de inte hade särskild förhandskunskap eller information om. Därtill hade sällan svenska militära experter andra bedömningsgrunder än amerikanska varför de, liksom de "experter inbäddade i soffor" som den amerikanska ledningen kunde göra sig rolig över, lätt instämde i bedömningarna att USA:s och Storbritanniens trupper på plats inte var tillräckligt stora och att motståndet i Bagdad skulle bli starkare än vad det blev.

Men experternas problem kan också föras tillbaka till journalisterna. Efterhandsbetyget till medierapporteringen efter framför allt Gulfkriget 1991 och insatsen för Kosovo 1999 var hårt. Den samlade journalistkåren förleddes av manipulerade datorbilder på precisionsbombangrepp 1991 och av en skicklig Natopresstalesman i Bryssel 1999. Självkritiken bland journalister har varit gränslös, understödd av en medieforskning som närmast definitionsmässigt slagit fast att rapporteringen lät sig styras av de militära makthavarna. Jag är inte så säker på att den bilden av mediebevakningen är korrekt, åtminstone inte från Kosovokrigen.

Men de tidigare erfarenheterna bidrog till en extrem försiktighet i de mer allvarligt syftande medierna den här gången, samtidigt som öppet subjektiva nyhetskanaler firade tittartriumfer i USA. Efter att tidigare ha utestängt journalister från slagfältet bestämde sig Pentagon för att pröva en ny, villkorad öppenhet genom att ge plats för ett stort antal "inbäddade reportrar" som följde de framryckande trupperna. Detta erbjudande skulle ju ytligt sett ha kunnat hamna i konflikt med mediernas

misstänksamhet inför det här kriget. Men erbjudandet var oemotståndligt - inte för svenska men för merparten internationella medier. Resultatet kan inte sammanfattas entydigt. Visst blev de inbäddade reportrarna påhejare i de mest subjektiva amerikanska medierna, som mest var intresserade av att skildra enskilda hjälteöden bland de amerikanska soldaterna. Men närheten gav också tillfälle att skildra mindre tilltalande delar av krigsföretaget. Enskilda övergrepp mot civila och fall av angrepp från egna allierade av misstag hade inte blivit så brutalt och ingående återgivna utan "inbäddade reportrar". Nackdelen med upplägget var att vi fick en fixering vid detaljer. Rapporteringen gav inga sammanhang och ingen övergripande förståelse för tittare och läsare. Lärorikt var dock att vi på det här sättet fick erfarenhet av hur fragmentariskt ett krig ter sig för den enskilde soldaten på fältet.

Huvudproblemet med den journalistiska bevakningen av kriget hör i stället samman med den egna självkritiken och osäkerheten hos medierna. För att kunna möta kritiken för bristande källkritik och osjälvständighet infördes varningstexter och betonades ständigt att det var svårt att införskaffa och förmedla allsidig och objektiv information. Positivt i den här öppenheten var att svenska medier utnyttjade egna språkkunniga medarbetare från regionen för att få fram direktinformation från fältet och för att presentera den mediebild som gavs i arabisk tv och press. Negativt var överutnyttjandet av soffexperter.

Avhänder sig ansvaret

Allvarligast i allt detta är en tendens hos dagens medier att avhända sig ansvaret för den egna rapporteringen. Journalistikens roll, inte minst i den nya högteknologiska värld av nästan obegränsad information som den enskilde i dag har tillgång till, är att samla och värdera information för att sedan efter egen kompetens och omdöme föra den vidare till läsare, lyssnare och tittare. Det uppdraget fullgöres självklart inte genom den ohejdade subjektivismen i starkt politiserade eller underhållningsfixerade medier. Men det görs inte heller genom att förmedla det mesta med bifogade varningstexter att man själv inte vet vad som är sant.

Det som händer nu i världsutvecklingen och säkerhetspolitiken är svårförståeligt och oklart, hoppgivande för somliga och skrämmande för andra. Men för den skull har vi som fått möjligheten och privilegiet att studera, analysera och rapportera en skyldighet att stå för vad vi förmedlar.

Anders Mellbourn är chef för Utrikespolitiska institutet och var i många år journalist på Dagens Nyheter, bland annat som chefredaktör och ansvarig utgivare.

Fortsatt kontroll av territoriet nödvändig

Nya och gamla sanningar har bekräftats och glömda sanningar har återuppväckts. Trots att det irakiska motståndet var svagt finns ändå några slutsatser att dra av det snabba fälttåget. Ett viktigt påpekande är att territoriet är viktigt. Det räcker inte med att slå ut ett par nyckelmål och fälla en regim. Ockupationsfasen kräver en stor mängd av trupper. Koalitionen står nu inför de svåra uppgifterna i kriget.

Av Johan René

Kriget är slut - men ändå inte! Kriget har lämnat initialfasen (fälttågsfasen) - att slå de fiendliga stridskrafterna - och har övergått i nästa fas som innebär att etablera ockupationsmaktens kontroll över det erövrade territoriet, dess befolkning, näringsliv och statsadministrativa apparat. Fälttågsfasen var enklare och gick fortare än vad de flesta bedömare trodde vara möjligt. Den underlättades betydligt av dålig irakisk stridsvilja och samhällsmoral samt av inkompetens. Detta gör det svårt att dra erfarenheter av vad som är framgångsfaktorer i ett modernt krig.

Tydliga framgångsfaktorer

Några är dock tydliga nog. Vissa gamla sanningar som luft- och sjöherraväldets betydelse står sig än. Bortglömda sanningar har återuppväckts, som:

- Markstridens fragmenterade och mångfasetterade karaktär och därmed krav på många förmågor och samordning av dessa.
- Behov av hög kvalitet och stor kvantitet.

Dessutom har moderna begrepp som precisionskrigföring, informations- (psykologiska) operationer och datorstödd ledningsförmåga fått sin betydelse bekräftad.

Luft- och sjöherravälde

Luftherraväldets centrala betydelse för förflyttningar och strid till lands och till sjöss har varit uppenbar. Luftmaktens möjligheter att snabbt föra fram stridseffekt på djupet av fiendens gruppering och till och med hota dennes tyngdpunkt, centre of gravity, ledde till påtagliga resultat, även om stridsmedlens precision oftast inte motsvarades av samma precision hos underrättelser och resultatutvärdering.

Nödvändigheten av sjöherravälde för transporter till fälttågsområdet har varit tydlig, liksom den stora flexibilitet som hangarfartygsstridsgrupperna medför. Dessa förband är ännu så länge oöverträffade medel för snabb styrkeuppbyggnad. Flygplanen kompletterade med fartygs- och flygburna kryssningsrobotar skapar inte bara luft- och sjöherravälde samtidigt, utan också en bekämpningsförmåga mot markterritoriet och bäddar för en kommande markoperation.

USA har haft luft- och sjöherravälde området sedan 1991. Det finns inte någon allvarlig konkurrent till USA om att använda havet som transportled. Problemen uppkommer i kustnära farvatten, där sjöherraväldet kan bestridas av landbaserade stridsmedel och asymmetriska metoder. Genom olika åtgärder - inte minst politiska - skaffade sig USA operativ kontroll över delar av kusten. Därmed blev det möjligt att operera även inne i Persiska viken med flera hangar- fartygsgrupper samtidigt. Luftherravälde har efter Gulfkriget upprätthållits genom flygförbudszonerna och genom att man tillsett att Irak inte kunnat återuppbygga sin luftstridsförmåga.

Grund för fälttåget

Även herraväldet i markarens basområde var etablerat sedan 1991 genom att Kuwait tillät gruppering av amerikanska stridskrafter. Därmed var en plattform, staging area, för den vidare mark operationen redan upprättad när fälttåget skulle påbörjas. På detta sätt hade man skapat en grund för att kunna improvisera på den operativa nivån.

Skolexempel på manövertänkande

Manövertänkandets principer med flexibilitet, rörlighet, uppdragstaktik som honnörsord anses inte vara en amerikansk egenskap. Till mångas förvåning öppnade USA emellertid markoperationen samtidigt med att flygbekämpningen började. Den gick också framåt i ett oväntat högt tempo och med ett stort mått av improvisation, flexibilitet och uppdragstaktik. Trots ett motstånd, som nog orsakades mer av egna friktioner än fiendens åtgärder, erövrades Bagdad nästan exakt tre veckor efter fälttågets början. Huvudstaden erövrades dessutom på ett sätt som ingen trodde vara möjligt - genom en djärv framstöt med en brigadstridsgrupp rakt in i hjärtat av staden. I stället för att tillintetgöras som motsvarande ryska framstöt i Groznyj, blev den amerikanska operationen som en nål i en ballong. Luften gick ur - regimen imploderade. Den operativa framgången ledde till en strategisk systemkollaps. Ett skolexempel på manövertänkande.

Amerikanerna kallar detta för full dimension warfare och lägger inte huvudvikten vid uppdragstaktik, utan på den fulla integrationen mellan luftmakt och landmakt. Detta styrs helst centralt men med stora möjligheter och förmåga att improvisera. Stöd för detta ges av en mångfald underrättelsesensorer (satelliter, UAV:er, signalspaning, spaningsförband) och ledningssystemet. Två nyckelprocesser i detta sammanhang är:

- Underrättelseprocessen, intelligence preparation of the battlefield.
- Bekämpningsprocessen, targeting process. Dynamiken i krigföringen skapas av en fusion av strategiska, operativa och taktiska underrättelser kombinerat med den taktiska verksamheten. Detta är enligt bedömare något annat än traditionell uppdragstaktik.

Eftersom båda skolorna känner igen sig, kommer troligen manövertänkande och full dimension warfare för eftervärlden att framstå inte som två diametralt motsatta filosofier. Den ena är en förutsättning och utveckling för den andra.

Strategiskt slutläge styr

Det är tydligt att fälttågsplanen kännetecknats av en analysmetod, som ligger till grund för och är en utveckling av Natos Guidelines for Operational Planning (GOP). I dag är detta också en av grunderna för svensk operativ planeringmetodik. Det definierade önskvärda slutläget, end state, ligger till grund för val av operativt koncept.

Avgörande för valet har varit att bädda för en ny legitim regim, att inte ta onödiga risker (eftersom man inte hade tillräckliga markreserver), att inte bryta mot folkrätten, att skilja mellan Saddamregimen (slå skoningslöst) och befolkningen (helst inte skada el- och vattenförsörjning) och att skapa förtroende hos befolkningen. Fälttågets planering och genomförande har karaktäriserats av denna inriktning - man lyckades också i allt väsentligt. I planeringsmetoden ligger också att fastställa:

- Motståndarens strategiska tyngdpunkt (Centre of Gravity, Saddamregimen).
- Kritiska förmågor (Critical Capabilities, Republikanska gardet, Mujahedinstyrkorna, säkerhetsapparaten).
- Kritiska behov (Critical Requirements, stridsmoralen, samhällets infrastruktur).
- Kritiska sårbarheter (Critical Vulnerabilities, ledningssystemen, regimens legitimitet, luftstridssystemen, militära kompetensen).

Koalitionens tyngdpunkt

Koalitionens motsvarigheter är också tydliga:

- Tyngdpunkt (Centre of Gravity - egna folkviljan, Bush och Blair som krigsledare).
- Kritiska förmågor (Critical Capabilities - hantering av medier, teknisk överlägsenhet som ska ge små förluster).
- Kritiska behov (Critical Requirements - luftherravälde, markherravälde, snabba framgångar och positiva irakier).
- Kritiska svagheter (Critical Vulnerabilities - markreserver, uthållighet, logistik och baser, förlustkänslighet, folkrätten).

Det är viktigt att både egna och motståndarens fyra punkter tas fram. Krigskonsten måste sträva mot att både angripa och förstöra motståndarens tyngdpunkt och avgörande punkter/faktorer liksom att skydda sina egna. Kan det kombineras - så mycket bättre.

Fredsbevarandefasen

Koalitionen har beskyllts för att i för hög grad ha planlagt själva fälttåget och i för låg grad dess fortsättning i vad som kan kallas för ockupationsfasen. Det är förmodligen riktigt men också en truism. Det är självklart att man lägger ner mest planeringskraft på det i tiden närliggande - endast detta kan och ska detaljplaneras. Hur omvärlden och det lokala läget är efter tre-sex veckors fälttåg är omöjligt att förutse.

Ockupationsfasen har också av vissa bedömare kallats för fredsbevarandefasen. Den skulle också kunna kallas för statsbyggnadsfasen. Man kan slå fast att denna fas, vad den än kallas och definieras som, för amerikanerna inte syftar till att för evärdlig tid inneha landområdet Irak. Ett sådant kvarleva från imperialismens glansdagar kring sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet är obsolet. Däremot finns det en strävan att behärska landområdet temporärt (månader till flera år) för att bygga upp en stabil regim och administration. Denna uppbyggnad måste ges ett militärt skydd för att inte våldsbenägna mindre grupper eller lokala krigsherrar med vapen ska sabotera stabiliseringen.

Man kan ju fundera över vad det innebär att en del av de tänkare, som var moderna i slutet av 1990-talet, hävdade att ockupation och strid om territorium i framtiden var förlegade begrepp. Detta har påverkat tänkandet både i USA och Västeuropa. Har man tänkt bort ett begrepp måste det mentalt och reellt återskapas. Sådant tar tid och leder i varje fall till underskattning av dess betydelse.

Bristen på markoperativa reserver kritiserades av många bedömare före och i början av fälttåget. Nu visade det sig att risktagningen höll. Det underlättar att motståndaren är oduglig, som en förbandschef på stridsfältet yttrade. Bristen på reserver blir ännu mer uppenbar när striden övergår från direkt konfrontation med en geografiskt och antalsmässigt begränsad motståndare till en över hela ytan utspridd vakthållning mot mindre markstyrkor och kriminella element. Detta innebär en helt annan struktur på insatta militära styrkor än under fälttågsfasen.

Dessutom ska i kaoset efter den gamla regimen skapas en ny fungerande lokal, regional och central administration, helst med någorlunda sekulär och demokratisk inriktning. Vill man påverka denna process, måste man behärska territoriet genom ockupation och inte bara ha en symbolisk närvaro i de större städerna.

Territoriet måste kontrolleras

Det är omöjligt att hävda att kontroll över territorium inte är nödvändig. Det är avslöjat som rent önsketänkande. Alla krig i dag, inte minst lågintensitetskonflikter, går ut på att behärska territorium. Detta önsketänkandes konsekvens, att markstridskrafter enbart behöver dimensioneras för att stödja ett kort fälttåg vars syfte är att bekämpa ett antal mål och därigenom i tillräcklig grad påverka en regim, blir därmed dysfunktionell.

I Kosovo, stort som Skåne, krävdes initialt 30 000 man bara för själva fredsbevarandeuppgiften. Irak är nästan lika stort som Sverige, avståndet mellan Kuwait och Bagdad är cirka 60 mil. I Irak bor cirka 22 miljoner människor.

Risk för felbedömning

USA har definierat behovet omedelbart till 125 000 man, mest marktrupp, med väsentligt mindre inslag av tunga förband och underhållsförband. Om arbetet med uppbyggnaden av den nya staten Irak går som man har planerat kommer inom några månader denna siffra att nedgå till hälften. Här finns en risk att den felbedömning som uppenbarligen gjorts i Afghanistan återupprepas. Den territoriella kontrollen måste etableras reellt och spelrummet för ickeönskvärda element begränsas hårt. Om detta misslyckas finns orsaken i krigföringskoncept grundade mer på önsketänkande än insikt i markkrigföringens mångfacetteradenatur.

Johan René är överste vid Försvarshögskolan.

Illustration: Martin Ek

Klicka på bilden för att ladda hem en pdf-fil med Martin Eks illustration som beskriver dessa fyra zoner.

Markoperationens fyra zoner

Krig är inte bara kaos. Markoperationen består av fyra olika faser. De är sammanvävda i tid och rum, men är så olika att den befälhavare som inte inser detta hamnar i svårigheter. En pansarkil understödd av flyg kan snabbt nå motståndarens hjärta och störta en regim. Men för att ta kontroll över ett land, få igång samhället och vinna befolkningens förtroende krävs betydligt större mängder trupp. Och trupperna ska vara av ett annat slag än de som stred i fronten.

"Kriget får betydelse för svenska försvaret"

Det är fortfarande inte mycket som den svenska militärledningen vet om vad som hände i själva kriget. Men en sak är säker - Irakkriget kommer att få betydelse för det svenska försvaret och väcka en nationell debatt. Det menar Johan Kihl, chef för Högkvarteret och strategiledningen, i en intervju.

Av Jan-Ivar Askelin

USA har inget koncept för ett krig. Det tyckte i höstas Johan Kihl, chef för Högkvarteret och strategiledningen.

- Jag var tveksam till om USA hade tänkt igenom alltihop. Och den tveksamheten känner jag fortfarande. Den första fasan har de klarat, men nu blir det svårare. Det är möjligt att det finns ett koncept, men det vet vi inte, säger han och fortsätter:

- En viktig fråga är vem som ska lyftas fram när den gamla regimen är borta. USA har tidigare både lyckats och misslyckats i sina satsningar. De har backat upp Saddam Hussein mot Iran och Usama bin Ladin mot Sovjet. Detta visar väl hur svårt det här är.

Det är fortfarande inte mycket som den svenska militärledningen vet om vad som hände i själva kriget.

Foto Martin Naucclér

Johan Kihl

- På den högre strategiska och operativa nivån ser man ju resultatet, säger Johan Kihl. Vad som hänt på den taktiska nivån kan vi inte säga något om förrän vi får ta del av den amerikanska utvärderingen.

Kommer skapa debatt

En sak är dock säker. Kriget kommer att få en betydelse även för det svenska försvaret men det är osäkert vad det blir. Det första Gulfkriget drog igång en omfattande debatt. Då fick man se vad ett modernt krig där den ena parten hade hög teknologi innebar. Johan Kihl menar att även det här kriget kommer att skapa en nationell debatt.

- Kriget är ju en stor händelse och det som säkert kommer att debatteras är frågan om man ska utveckla nya system eller behålla gamla. Var och en kommer, en del amatörmässigt och andra mer professionellt, att hitta argument för sin sak. Vi har fått se hur en typ av modernt krig kan gå till. Med ett annat motstånd skulle det se annorlunda ut, men ändå är det en illustration av teknikens överlägsenhet. Utvecklingen mot det nätverksbaserade försvaret ligger därför helt rätt i tiden

- Vi kunde se i tv hur bomberna slog ned i Bagdad samtidigt som en bil stannade vid ett fungerande trafikljus. Det är en illustration av ett modernt krig. Samhället fungerar ju i huvudsak. Mot detta kan ställas förödelsen i Groznyj. Det är det som händer när man inte har de här sofistikerade systemen.

Kriget fördes i högt tempo och var över på tre veckor. Men det kommer att dröja flera år innan lärdomarna kommit ut i organisationen. Johan Kihl förklarar varför:

- Först måste en analys ske. Sedan måste man övertyga sig själv och därefter övertyga andra. Och sedan sprider det sig via skolor och centra. Slutligen ska lärdomarna genomsyra vår övningsverksamhet.

Tunga stridsvagnar

Tv-bilderna har visat de 70 ton tunga amerikanska Abrahamstridsvagnarna rulla in i Bagdad. Men vi har också fått se hur britterna använt Hägglunds oskyddade bandvagnar i Basra. Förespråkarna för tunga och lätta förband saknar inte argument. En del av diskussionen har rört just detta och försvarsminister Donald Rumsfeld vill ha de lätta förbanden. Men det är inte så enkelt att det är antingen eller, säger Johan Kihl.

- Det går inte att rakt över ersätta tunga förband med lätta förband. Även de tunga förbandens skydd måste ersättas med skydd i annan form. Där kommer informationsöverlägsenheten in. Om man har koll på läget ersätter det skydd och tyngd. Utan bra information måste man utrusta sig just in case. Med bra information kan man utrusta sig just enough.

De tunga förbanden kostar pengar och andra resurser och kan man ha lätta förband, så ser Johan Kihl det som att utnyttja pengar och resurser bättre.

- Att vi på tv sett så många tunga förband beror delvis på att USA har ett arv. De har en massa tunga stridsvagnar och även om det går fort att besluta att gå över till en lättare armé så tar det många år.

- De tunga förbanden får kanske mer och mer defensiva roller i framtiden medan de lätta förbanden används offensivt. De tunga förbanden har hög eldkraft, bra skydd och taktisk rörlighet och i framtidens strid kanske det behövs bäst i försvarsstriden.

Johan Kihl tror att vi kommer att få en stridsvagnsdebatt i Sverige, men att det mindre kommer att handla om dagens Leopard och mer om framtidens stridsfordon.

- Tiden går fort och det tar lång tid att anskaffa en ersättare. En intressant kandidat är det fordon som Hägglunds utvecklar. Vi kallar det Sep, splitterskyddad enhetsplattform. Det är ett lättare stridsfordon som finns för både hjul och band och kan anpassas för olika roller.

En annan debatt vars konturer redan kan anas är frågan om värnpliktiga eller yrkessoldater. Kriget visade hur ganska få välutbildade soldater skar som en kniv rakt igenom det irakiska försvaret. De egna förlusterna blev mycket små. En del kan naturligtvis tillskrivas det svaga motståndet, men en stor del är också resultat av att soldaterna vet hur man skyddar sig. Kriget visade också på ett mycket stort inslag av specialförband. Det har talats om tio tusen soldater.

Dåligt irakiskt försvar

Johan Kihl vill dock inte se koalitionen seger som en seger för yrkesarmén över värnpliktsarmén.

- För det första var det irakiska försvaret sämre än under det förra kriget. Det har inte skett någon modernisering under alla dessa år. För det andra så fanns det nästan ingen ledning och det saknades

samordning. De spontana attackerna mot de oskyddade underhållsenheterna gav USA de största problemen. Hade dessa attacker varit väl ledda och samordnade, hade den amerikanska sårbarheten blivit tydligare. Och någon strid i bebyggelse blev det inte. Så jag tycker nog att bristande ledning och motivation spelade större roll för krigets utgång än att USA hade yrkessoldater.

- När vi tittar på ett land som Sverige som främst ska ha försvaret till att försvara sig så tror jag fortfarande att den stora ytan kräver ett värnpliktsförsvaret. En yrkesarmé är ganska komplex och den blir ganska liten. För internationella insatser har vi värnpliktiga som vi skriver kontrakt med och ger en tilläggsutbildning. Och vi har också specialförband. De är inte många, men de är bra.

Johan Kihl tror att ÖB:s förslag är det rätta, nämligen att bygga på värnplikten med möjlighet att skriva kontrakt så att soldaterna blir anställda tillsammans med yrkesofficerarna.

Journalister i nätverket

37 satelliter och mängder med information - ändå visste USA inte var journalisthotellet låg i Bagdad och sköt mot huset med stridsvagn. Var fanns informationsöverlägsenheten då?

- Min gissning är att de har kommit mycket längre på den strategiska och operativa nivån än på den taktiska nivån, säger Johan Kihl och reserverar sig för att vi faktiskt ännu inte vet så mycket om just den taktiska nivån i kriget.

- USA har använt nätverket i precisionsbombningen av Bagdad, för flygunderstöd till rörliga förband och i informationskrigföringen. Man ska inte glömma bort att de inbäddade journalisterna också ingick i nätverket. Men de har inte kommit så långt att den enskilda soldaten är en bra spelare i nätverket, där krävs det mycket övning. Annars blir det som att läsa böcker om schack. Det blir man ingen schackspelare av.

- Så långt har vi inte kommit att den enskilde soldaten är som han beskrivs i Framsyn. Men det kommer han att bli. Det är jag övertygad om.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Grogrund för ny terror

Irak har varken haft några direkta kopplingar till al-Qaida eller på senare tid ett effektivt eget terrornätverk i väst. Irakkriget kan inte desto mindre öka terrorhotet. En långvarig ockupation av Irak är ett effektivt rekryteringsvapen för antiamerikanska grupper. Konflikten mellan arabvärlden och USA handlar i botten om motsättningar som rör kulturer och civilisationer. Irak har blivit en symbol för dessa motsättningar och därför blir kampen om freden mycket längre och svårare än själva kriget.

Av Magnus Norell

Iraks kontakter med al-Qaida togs upp av Colin Powell i FN:s säkerhetsråd den 6 februari. Denna lilla del av talet ägnades mycket uppmärksamhet, framför allt därför att de kopplingar som redovisades gick på tvärs med vad amerikanska säkerhets- och underrättelsekällor redovisat. Amerikanska företrädare har dock aldrig antytt dessa kopplingar som annat än indirekta. Några specifika individer har utpekats som kontaktpersoner mellan den militära delen av den irakiska underrättelsetjänsten och al-Qaida, men detta har aldrig använts som ett huvudargument för ett krig mot Irak. Däremot har det officiella USA ofta framhållit det potentiella hotet på sikt.

Mellan al-Qaida och den irakiska regimen har det inte heller funnits annat än väldigt sporadiskt förekommande och indirekta kopplingar. Några direkta kopplingar eller operativa samband finns inte. Tvärtom har al-Qaida länge betraktat Saddam Husseins regim som en avskyvärd och avfällig regim som inte borde få kalla sig muslimsk. Det har funnits indirekta kontakter via till exempel den i Kurdistan befintliga organisationen Ansar al-Islam. Det har vidare sedan i höstas kommit tydliga signaler om att al-Qaida kunde tänka sig att samarbeta med regimen i Bagdad. Detta för att kämpa mot en gemensam fiende (USA) som är viktigare att bekämpa på lång sikt. Irak har också sedan länge förekommit i al-Qaidas retorik som ett bevis på USA:s (och västs) hotfulla angrepp på de muslimska/arabiska länderna. Argumentet att något som helst samarbete mellan Iraks regim och al-Qaida inte är möjligt av religiösa/dogmatiska skäl har därför inget fog för sig.

Inga terrornätverk

Irak har inte några omfattande terrornätverk färdiga att slå till runt om i världen. De aktiviteter som den

irakiska regimen haft i den vägen har sett relativt lika ut sedan 1980-talet. Före kriget var det främst två platser där regimen i Irak direkt stödde terroraktioner. Dels konflikten mellan israeler och palestinier, där stödet kom genom ekonomiskt stöd till olika palestinska grupper, både direkt i form av stöd till införskaaffande av vapen och sprängmedel, och indirekt genom ekonomiskt stöd till anhöriga till självmordsbombare. Dels har Irak stött olika grupper som bekämpar regimen i Iran. Den största och viktigaste gruppen är Mujahedin-e Khalq (MEK). Stödet omfattar politisk, ekonomisk, logistisk och militär hjälp och har pågått i flera år.

Hyllade dådet 11 september

Iraks möjligheter att bygga upp och bibehålla internationella terrornätverk har aldrig varit prioriterade eller goda under det senaste decenniet även om landet under till exempel på 1970-talet aktivt stödde internationell terror, både via olika palestinska grupper och europeiska grupper som IRA, ETA och RAF. Till skillnad från de flesta andra arabländer hyllade Irak förövarna av dådet 11 september. En mängd indicier pekar på irakiska kopplingar både till det första attentatet mot WTC 1993 samt till Oklahombombningen 1995.

Det sannolikaste hotet för att kriget kan utgöra grogrund för ny terror kommer ändå från de olika islamistiska grupper som i kriget ser ett "västligt" anfall, lett av USA, mot hela den muslimska världen. Det här är dock framför allt ett problem på sikt. Om den amerikanska och brittiska militära närvaron blir mer långvarig kommer saken i ett annat läge. I synnerhet om det övriga internationella samfundet drar sig för ett humanitärt engagemang. Bilden av Irak som ockuperat av amerikanska och brittiska trupper kommer i så fall att blåsas upp och bli till ett viktigt rekryteringsvapen i händerna på islamisterna, och även andra anti-amerikanska grupper.

Men även om, vilket är troligt, ett större internationellt engagemang sker i Irak kommer säkert terrorhot att öka på längre sikt. Ett av "bevisen" eller symptomen på ett "skadligt" amerikanskt inflytande i Mellanöstern har ju för islamisterna varit just den militära närvaron. Denna syn kommer att förstärkas av kriget.

Kulturella olikheter

De grundläggande orsakerna till motsättningarna mellan USA och den muslimska arabvärlden har varken med Irak eller terror att göra. Det handlar om kulturella, sociala och politiska olikheter som ofta kläs i skepnad av avgörande och fundamentala skillnader mellan USA och arabvärlden, och stora delar av den muslimska världen i stort. Dessa skillnader bottnar i problem som i första hand har med civilisationer och kulturer att göra. Att så pass mycket av den ideologi som företräds av till exempel al-Qaida har ett stöd långt utanför de egna islamistiska grupperna pekar både på kraften i ideologin och på det djup som islamisternas avsky och hat gentemot USA (och väst) har. Här blir Irak en symbol för dessa motsättningar. Något som kommer att göra kampen för freden betydligt svårare och mer långvarig än det att vinna själva kriget.

Dessa motsättningar och skillnader kommer att ta lång tid att lära sig att hantera, förutsatt att det finns en vilja och förståelse - från båda sidor - att överhuvudtaget ta tag i dem. Den på kort sikt kanske viktigaste faktorn för att förhindra ökade terrorattacker är att regionens länder på allvar och konkret initierar lokala säkerhetsarrangemang samt på ett mer djupgående sätt försöker hitta den rätta mängden av politiska reformer och demokratiska öppningar mot sina egna befolkningar. Det är också viktigt att detta sker genom just lokala initiativ. Inte bara för att det inte ska verka vara för mycket av västligt pådyvlade reformer, utan för att grunden för en stabil region ligger på ett lokalt plan. Kan dessa reformer sedan bibehållas på längre sikt finns det reella möjligheter för en stabil och demokratisk utveckling i regionen. Detta utan att på något sätt förringa de svårigheter som kommer att uppstå.

Vad gäller risken för terrordåd utanför Mellanöstern är amerikanska, brittiska, judiska och israeliska mål mest utsatta. Islamistiska grupper är den troligaste aktören. Det finns nätverk som kan "aktiveras". Dessa länder skulle förmodligen ändå ha varit potentiella måltavlor. De underliggande skälen för attacker hade funnits kvar även utan ett krig i Irak.

Ökad hotbild i Europa

Ett större europeiskt och internationellt engagemang, via FN och EU, kan komma att få delvis motstridiga effekter. Dels kan ett sådant (troligt) engagemang höja det internationella samfundets anseende i regionen. Men det kan också leda till att väst ses som en ockupant i en del av världen där just kolonialismen fortfarande är ett levande bevis för egna misslyckanden. Sådana argument lär användas främst av olika islamistiska grupper. På sikt kan det också leda till en ökad hotbild i Europa för nya terrordåd.

Ytterligare ett par områden kommer säkerligen att spela en roll när det gäller ett ökat terrorhot. Det är konflikten mellan Israel och palestinerna samt området i södra Libanon och gränsen mot Israel. Konflikten mellan israeler och palestinier lär dyka upp efter kriget. En vägkarta för fred lades fram i

slutet av april. De olika palestinska grupper som ägnat sig åt terroraktioner kommer att förhålla sig olika till den "pax Americana" som lär bli följd av kriget. Grupper som står Yassir Arafats organisation Fatah nära, kan förväntas minska sina aktioner därför att de politiska reformer som genomförts av den palestinska myndigheten, PA, möter flera av de interna krav som dessa grupper haft. Man vill inte heller ge Israel någon ursäkt för att öka aktionerna mot den palestinska myndigheten.

Fortsatta aktioner

De islamistiska grupperna som Hamas och palestinska islamiska jihad (PIJ) utgör en reell fara för en försvagad PA och lär inte lova att minska attackerna. Dessa organisationer ser ett värde i att fortsätta med aktioner även om PA menar att det skadar hela det palestinska samhället och underminerar PA:s möjligheter att förhandla med Israel. Om Israel ger PA tillräckligt manöverutrymme finns en vilja att åtminstone se till att islamisternas möjligheter att agera kraftigt beskärs.

Striderna mellan palestinska säkerhetsstyrkor och Hamas i samband med attacken mot Irak, visar att PA tar detta hot på allvar. Hamas i synnerhet, är dock så starkt att de kan förväntas fortsätta med terroraktioner även inne i Israel.

Likaså vad gäller Hizbollah i södra Libanon. Om den amerikanska militära närvaron i Irak blir långvarig, finns det stora risker att Hizbollah initierar stridigheter för att provocera fram israeliska motåtgärder. Syftet skulle då vara att, återigen, försöka fokusera på Israel som hela den arabiska, och muslimska, världens fiende, och att därigenom försvaga USA:s och även Europas roll i regionen.

Magnus Norell forskar vid FOI:s avdelning för försvarsanalys och är expert på terrorism och Mellanöstern.

Små steg mot demokrati

Krigets övergripande mål är skapandet av ett demokratiskt Irak som en modell för hela regionen. Det har försatt länderna i ett dilemma. Utan reformer riskerar de att komma i konflikt med USA och sina undersåtar. Men en demokratisering kan också av de starka islamiska krafterna uppfattas som en eftergift åt västvärlden. Den troligaste vägen ur denna rävsax blir förmodligen att modernisera länderna i så långsam takt som möjligt.

Av Magnus Norell

Länderna i regionen är inte en enhetlig politisk grupp. Till skillnad från väst måste länderna leva med de konsekvenser kriget för med sig, även efter det att väst har lämnat fältet. Ett Mellanöstern efter Saddam Hussein kan se mycket annorlunda ut än det gör i dag.

De allierades Irakpolitik har främst tre mål:

1. Försäkra sig om att Irak inte utgör något hot mot det internationella samfundet.
2. Avväpna Irak på massförstörelsevapen.
3. Förbättra situationen för det irakiska folket, det vill säga regimskifte.

Det finns ett mycket större och mer ambitiöst mål med kriget. Nämligen att ett demokratiskt Irak ska kunna bli en modell för regionen i stort.

För länderna i Mellanöstern är detta ett dilemma. Före kriget gällde diskussionen hur dessa mål skulle uppnås och på vilket sätt. Den diskussionen kommer efter kriget att påverka debatten i regionen.

Det internationella samfundet kommer inte undan när Irak ska byggas upp. Det gäller också regionens länder. Men de har att brottas med oförmågan att enas om regionala lösningar som i första hand utgår från länderna i Iraks omedelbara närhet. Gulfländerna har inte på de tolv år som gått sedan förra kriget presterat ett politiskt initiativ som kunnat ligga till grund för en fredlig lösning av Irakkrisen och samtidigt kunnat uppfylla åtminstone något av målen ovan.

Oförmågan att regionalt lösa frågor som påverkar det internationella samfundet i stort har återigen tydliggjorts i och med kriget i Irak. Beroendet av omvärlden när det gäller säkerhet, men även mer interna förhållanden i länderna, har understrukits. Detta kommer att förstärka de interna konflikter och motsättningar som plågar dessa länder och kommer kraftigt att försämra möjligheterna till en regionalt

baserad och förbättrad krishanteringsförmåga i framtiden. De interna motsättningarna är för stora för att kunna resultera i någon enad handlingsplan.

Inget nytt Mellanöstern

I mitten på 1990-talet, då fredsprocessen mellan Israel och palestinierna och arabvärlden såg ut att på allvar kunna förändra situationen i Mellanöstern, talades det mycket om "Det nya Mellanöstern". Underförstått gällde att en framgångsrik fredsprocess skulle leda till en allmän förbättring vad gällde ekonomi och demokrati. I stället inträffade motsatsen. De initiativ som togs i samband med fredsprocessen mellan israeler och palestinier fallerade inte i första hand därför att de var dåligt underbyggda eller baserade på ekonomiska glädjekalkyler. Det var odemokratiska politiska system, tungrodda och centralstyrda ekonomier och en föråldrad och förlegad regional politisk struktur som bar huvudskulden. Samt en genuin ovilja hos regimerna att i grunden förändra och demokratisera regionen. Ett slut på konflikten med Israel skulle kraftigt försämra dessa regimers förmåga att motstå krav på demokratisering och liberalisering.

Under hela denna tid, som fredsprocessen pågick, pyrde Irakkrisen. Efter 1998, då vapeninspektörerna slängdes ut, blev Irakfrågan mer dold av andra frågor. Regimerna var ointresserade av ett regimskifte och att ett Irak utan en stark man (Saddam Hussein) skulle föra med sig stora förändringar i hela regionen. Ett framgångsrikt krig i Irak, det vill säga ett uppfyllande av alla de tre mål som påvisats ovan, skulle därför allvarligt hota dessa regimers överlevnad. Av vikt är naturligtvis också att flera av regimerna inte bara är odemokratiska utan också har politiska och strukturella likheter med den gamla regimen i Bagdad.

Palestinafrågan är i första hand en symbolfråga för regionen. Ingen annan fråga kan som den styra bort krav på interna reformer och underblåsa myten om att de verkligt stora problemen bottnar i konflikten med Israel. Innan den är löst måste allt annat vänta.

Folkligt motstånd

Det stora folkliga motståndet mot en USA-ledd attack mot Irak före kriget riktade sig lika mycket mot de egna regimernas brist på demokrati och oförmåga att hantera regionala kriser utan inblandning från väst, som mot den upplevda nya USA-imperialismen och Storbritannien. Så länge dessa motsättningar mellan styrda och styrande kvarstår kommer också ständiga kriser att plåga regionen. Däremot löper knappast regionen som helhet någon risk att falla sönder i interna konflikter. Det hotet, framgångsrikt framfört av regimerna som ett sätt att mota "den demokratiska Olle" i grind, är överdrivet.

Dilemmat är att om länderna inte reformeras, riskerar de ändå att hamna på kollisionskurs både med USA och sina egna undersåtar. Om man däremot släpper in "den demokratiska Olle" frivilligt, riskerar de också sin plats i maktens solglans och riskerar därutöver av islamisterna att anklagas för att sälja ut sin arabiska och muslimska egenart till väst. Att utomstående åter har intervenerat för att lösa en arabisk kris sticker i ögonen. Detta understryks av att regionala fora för konfliktlösning i retoriken förkunnat att Irakkrisen är ett problem som länderna ska lösa själva. Det är en avgrund mellan denna retorik och regimernas oförmåga till handling.

Ris åt egen rygg

Sanktionerna mot Irak har av en stor opinion setts som ett angrepp på islam och arabvärlden i stort. Detta argument mot en förment illvillig västlig inblandning kommer inte bara från islamisterna. Regimerna har härvidlag ofta bundit ris åt egen rygg. Internt har de ofta underblåst kritik mot väst som ett sätt att avfärda kritik mot det egna styrelseskicket, samtidigt som militärt stöd från främst USA och Storbritannien har välkomnats. Denna motsättning sticker naturligtvis i ögonen på en allmän opinion som fått höra att det är väst och Israel som ligger bakom de flesta av regionens problem. Och nu ser man samma regimer stödja detta väst mot det arabiska broderlandet Irak.

Även för de reformvänliga krafterna är detta dilemma ett problem. Efter att under många år ha kritiserats hårt för att stödja sig på väst och underminera en arabisk enighet, förlorar de ytterligare i trovärdighet genom krav på reformer och demokrati som i stort låter på samma sätt som de krav som kommer från väst.

Länderna i regionen har skilda förutsättningar att hantera krigets efterdyningar. Jordanien har bättre möjligheter att klara av en längre allierad närvaro i Irak än Saudiarabien. De länder som börjat införa politiska reformer (som Jordanien och Qatar) har större förutsättningar att hantera förändringar runt om i regionen.

Magnus Norell forskar vid FOI:s avdelning för försvarsanalys och är expert på terrorism och Mellanöstern.

Flygande start på valkampanj

Katarina Engberg

Först ska Frankrike straffas. Därefter inleds intensiva försök att minska klyftan mellan USA och "det gamla Europa" - länder som motsatte sig kriget. Här spelar Storbritannien en nyckelroll. Det berättar den säkerhetspolitiska experten Katarina Engberg som i början av maj besökte Pentagon och utrikesdepartementet. Hur allvarlig krisen i västvärlden är får vi veta när de stora förhandlingarna om världshandeln snart inleds.

Av Jan-Ivar Askelin

Hangarfartyget Abraham Lincoln. President George Bush har landat utanför Kaliforniens kust, uppklädd som en stridsflygare. Reservpiloten Bush jublar tillsammans med andra flygare och markpersonalen. Den som sett filmen Top Gun känner igen scenen.

I sitt tal säger Bush att kriget i Irak och Afghanistan är slut. Han säger också att den som ger sig på Amerika får räkna med att Amerika slår tillbaka hårt.

- Här finns ett dubbelt budskap, och det visar på en dubbelhet i den amerikanska hållningen. Det säger Katarina Engberg, chef för Sekretariatet för analys och långsiktig försvarsplanering, Salp, och departementsråd vid Försvarsdepartementet.

Det ger å ena sidan ett uttryck för en oerhörd styrka, å andra sidan en känsla av sårbarhet. Det kan verka som att presidenten nu vill säga till det amerikanska folket att vi går in i en lugnare period. Före kriget fanns snarare en känsla av att ett terrordåd värre än 11 september stod för dörren. Den här osäkerheten kan tyda på att USA inte själv tänker söka en konfrontation men att de har beredskap för en provocerad sådan. Det verkar som om

USA nu tycker sig ha klippt till så hårt internationellt att landet kan segla lugnt in presidentvalskampanjen och fokusera på ekonomin.

Men bortom havshorisonten lurar drakarna. Här finns terrorismen, ett oroligt Mellanöstern och Nordkorea. Kommer de hårda orden i presidentens tal att hålla drakarna på avstånd eller uppfattar drakarna en amerikansk strävan mot lugn som ett svaghetstecken, undrar Katarina Engberg.

- Den intressanta frågan är inte vad USA gör, utan om världen lämnar USA i fred.

En av de stora drakarna är terrorismen. Det var som Katarina Engberg påpekar terrorismen kriget handlade om. Kommer ett nytt terrorangrepp i stor skala eller har de amerikanska militära aktionerna tryckt ned nätverken? A-laget kanske har fått sig en knäck, medan rekryteringen pågår som bäst i ungdomssektionen?

- A-laget kanske inte räknade med att USA skulle svara så kraftigt på terrordåden den 11 september, säger Katarina Engberg. Man ansåg att USA var en svag och dekadent stat som bara tänkte på ytliga nöjen. Möjligen ser vi ett skifte där A-laget försvagats och vi vet inte om det ersätts av något annat.

- Ett intressant politiskt faktum är att ett av syftena med dåden den 11 september var att få bort de amerikanska trupperna från Saudiarabien. USA hänvisar till en rad skäl för uttåget. Men icke desto mindre så är det en intressant utveckling.

Nordkorea ett hot

Om president Bush söker lugnet för att kunna satsa på valkampanjen så är Nordkorea en typ av stat som mycket väl kan utnyttja detta, menar Katarina Engberg.

- Vi vet ju inte om Nordkorea har kärnvapen. Inte ens amerikanska underrättelsetjänsten vet det, men Nordkorea beter sig som om man hade kärnvapen. USA säger att det inte ska löna sig med utpressningen. Men hur långt är USA berett att gå för att få bort nordkoreanska kärnvapen?

Katarina Engberg tar också upp en av de dystra slutsatserna att om Irak verkligen hade haft kärnvapen hade man förmodligen sluppit kriget. De signaler som detta sänder är inte uppmuntrande.

- Har man kärnvapen så ska man behålla dem, för det är mycket svårare i dag än tidigare att börja ett kärnvapenprogram. De länder som har kärnvapen kommer nog inte så gärna att göra sig av med dem.

Mellanöstern oförutsägbart

- Mellanöstern är som vanligt oförutsägbart. På agendan finns färdkartan för fred som ska lösa konflikten mellan Israel och Palestina. Det hänger bland annat på hur mycket Bush tänker satsa på detta. Det är en öppen fråga, men jag är inte alltför optimistisk, säger Katarina Engberg.

- Det intressanta är vilken Mellanösternpolitik Bush tänker föra om han blir omvald.

En del av arabvärldens bitterhet mot västvärlden bottnar i att många länder för inte så länge sedan var dominerade av européerna, och bilden av de gamla kolonialmakterna lever kvar. Det senaste kriget var det andra stora mötet i modern tid mellan väst och arabvärlden och frågan är vad detta andra stora möte kommer att leda till. Det första stora testet blir hur den nya irakiska regimen uppfattas av det irakiska folket.

- För någon vecka sedan var försvarsberedningen, där jag är expert, i Washington. Vi fick höra att USA anser att det tog 50 år att stabilisera Europa och att det kommer att ta 50 år att stabilisera Mellanöstern. Européerna uppmanas att delta i stabiliseringsprojektet. Här finns, som bekant, olika europeiska uppfattningar.

En annan stor test kommer snart när en rad förhandlingar om världsekonomin inleds.

- Då visar det sig om den säkerhetspolitiska krisen har spillt över på världens handelssystem. Om den gör det så har vi fått en allvarlig internationell kris, säger Katarina Engberg. Då får vi se om spänningarna mellan USA och Frankrike slår vidare. Även Mexiko kan få känna på vad det kostar att sätta sig upp mot stormakten. Men USA har inte helt fria händer. Det råder ett slags ömsesidigt förhållande mellan länderna.

Europa är inte längre lika försvarspolitiskt betydelsefullt för USA som det var förr. USA anser att Europa är avklarat. Försvarspolitiskt kan det vara så, menar Katarina Engberg, men ekonomiskt och politiskt är det annorlunda. EU:s ekonomiska makt växer och ekonomiskt är skillnaden inte så stor mellan USA och Europa. Det är därför utgången av handelsförhandlingarna är så viktig.

USA lämnar Europa

Katarina Engberg menar att krisen på Balkan ska ses som ett tillfälligt stopp på USA:s väg från Europa. Efter det kalla krigets slut har det skett flera förändringar. USA har skiftat intresset mot andra delar av världen. Irak har varit en katalysator som påskyndat denna utveckling. Nu är USA i Afghanistan och Mellanöstern, medan den amerikanska militära närvaron dras ned i Europa.

- Vi får nog se hur flera tunga amerikanska förband lämnar Tyskland och Turkiet och möjligen ersätts av mindre och lättare förband som därmed är mer rörliga.

- Intrycket från Washington är att Frankrike ska straffas. Det är Frankrike som förstör. Det franska hotet om veto i FN är inte glömt. Tyskland, Ryssland och Turkiet är inte alls i samma klass som Frankrike enligt Washingtons sätt att se det.

Katarina Engberg tror dock att det kommer att göras intensiva försök att reparera den transatlantiska länken. Om och när Frankrike vill hitta vägen tillbaka till Washington så går den via Storbritannien. Först måste Tony Blair och Jacques Chirac närma sig. Det är helt nödvändigt för EU:s skull att briter och fransmän kommer överens.

Förlorad framtidstro

Det talas mycket om skillnaden mellan USA och det gamla Europa, men Katarina Engberg pekar på en annan viktig skillnad som är större.

- Före den 11 september hade USA en helt annan bild av sitt land, världen och framtiden än vad man har i dag. På 1990-talet trodde man att allt skulle fixa sig. Ekonomin gick bra och skulle räcka för att klara välfärden. Terrorister och massförstörelsevapen diskuterades visserligen, men bara av dem som hade det som arbete. Det fanns en känsla av osårbarhet när kalla kriget var över. Efter den 11 september har detta förändrats totalt. Och det är därför som vi ser hur Pentagon spelar en utrikespolitisk roll, medan

förre generalen Colin Powell på utrikesdepartementet kommit i skymundan. USA anser sig vara i krig och då kommer försvarspolitikerna främst.

- Européer upplever inte dessa svängningar. Här har terroristhotet hos de stora nationerna alltid funnits. Storbritannien har IRA, Spanien har ETA, Italien och Tyskland var under 1970-talet hårt plågade av terrorism.

Nato har tagit mest stryk

Två gånger på kort tid har USA nu gått förbi Nato och Katarina Engberg menar att Nato nog är den institution som tagit mest stryk i den diplomatiska krisen. EU, som har ekonomisk grund, har klarat sig bättre.

- Vi får nog se hur USA använder Nato som en verktygslåda där man med hjälp av hoppande koalitioner plockar det man vill ha för ett visst uppdrag. Överhuvudtaget så kommer vi nog att se mer av tillfälliga grupper i både EU och Nato. Det behöver inte tolkas som en splittring utan beror på att det nu är så många länder med.

- I vissa frågor kommer vissa länder att finna varandra, och så sitter man i en huvudstad och förkocar sin position innan man åker till Bryssel.

Osäker framtid

- 1990-talet var med några viktiga undantag som till exempel Balkan och Rwanda en lugn period, men den ska ses som just detta. Den skilde sig från det vanliga tillståndet. Nu har vi nya inslag. Globaliseringen ger spridningseffekter med terrornätverk och massförstörelsevapen i händerna på grupper, säger Katarina Engberg.

- Utvecklingen nu bjuder in till ödmjukhet, säger Katarina Engberg. Vi måste vara öppna inför osäkerheten. Människan är inte gud. Vi kan inte kontrollera denna världen. Det kan inte ens amerikanerna.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Treveckorskriget i Irak

Två månader efter Bagdads fall är det fortfarande inte allmänt känt hur kriget gick till. Huvuddragen är klara, men varför det irakiska motståndet upphörde så tvärt är inte förklarat.

Klicka på bilden till vänster och ladda hem grafiken "Treveckorskriget i Irak".

Splittrat Europa hot mot EU och Nato

Inför Irakkriget blev det uppenbart att det finns en djup spricka i Nato. USA kan inte blint lita på sina allierade. Tunga länder som Frankrike och Tyskland motsatte sig ett krig utan sanktion från FN. Splittringen i Europa hotar inte bara Natos framtid utan också det europeiska samarbetet.

Av Ingemar Dörfer

Irakkriget är en klassisk illustration av den amerikanske krönikören Robert Kagans tes om det nya förhållandet mellan USA och Europa. Europa, som traditionellt alltid är utsatt för hot i en eller annan form, vill förhandla, fördröja, eventuellt avvärja genom kapitulation vid en större konflikt. USA, som efter 11 september ser kombinationen av terrorism, problemstater och massförstörelsevapen som det största hotet, vill använda sin stora vapenmakt till att skapa ett avgörande. Förebyggande krig och regimförändring kan höra till de amerikanska instrumenten.

Washington betraktade Irakkriget som en sanningens minut, en tidpunkt att testa sina vänner.

Den europeiska splittringen kan få stora konsekvenser. En tillsatt studiegrupp vid Council on Foreign Relations, ledd av Henry Kissinger och Lawrence Summers, ska se över alla aspekter av Washingtons Europapolitik. En av möjligheterna, om än inte den mest sannolika, är en radikal omläggning av denna politik, från den hittillsvarande positiva med Nato som hörnpelare.

Entusiasmen för att använda Nato som den grundläggande institutionen har svalnat. Ska kampen mot massförstörelsevapen ske inom Natos ram? Ska det amerikanska robotförsvaret omfatta alla allierade, oberoende av hur de uppträdde under Irakkrigen? Är det värt att satsa på en Natoreaktionsstyrka om den inte är beredd att sättas in utanför Europas gränser? I stället för Nato kommer en koalition av de villiga att vara USA:s operativa säkerhetspolitik i Europa.

Eftersom de fronderande europeiska staterna använt FN:s säkerhetsråd som sin maktbas ligger det i själva världssamfundets struktur att konflikten med Europa kommer att fortsätta med FN som arena. De fronderande staterna insisterar på att Iraks styre och återuppbyggnad ska sanktioneras och ledas via säkerhetsrådet. USA anser att FN i det längsta försökte förhindra det framgångsrika kriget och regimförändringen i Irak. Därmed har FN också en begränsad roll att spela i det nya Irak. Risken finns att denna konflikt ytterligare förstärker skillnaderna mellan USA och delar av Europa. Den amerikanska supermakten kommer då att finna andra vägar för att bygga koalitioner med sina många vänner i Europa.

Nya och gamla Europa

Donald Rumsfeld myntade uttrycket "det gamla Europa" om Tyskland, Frankrike och Belgien, som inte stödde Irakkriget och som dessutom i Nato vägrade sända förstärkningar till Turkiet. Mot det gamla Europa står det nya Europa: Spanien, Storbritannien, Italien, Danmark, Portugal, Polen, Ungern och Tjeckien uttryckte i ett brev i januari sitt stöd till USA. Denna solidaritetsförklaring följdes av de tio staterna i Vilniusgruppen, det vill säga Bulgarien, Estland, Lettland, Litauen, Rumänien, Slovenien, Slovakien som bjöd in att gå med i Nato samt Albanien, Kroatien och Makedonien som hoppas kunna bli medlemmar i nästa omgång. Gemensamt för dessa tio länder och Polen, Ungern och Tjeckien är naturligtvis att de varit kommunistländer, dominerade och ofta ockuperade av Sovjetunionen. Sedan USA vunnit det kalla kriget är de som fria stater tacksamma mot Washington och anser att deras säkerhet tryggas av USA och Nato snarare än av EU. Eftersom många också blir EU-medlemmar kommer de också här att företräda en atlantisk proamerikansk falang mot Frankrike och kanske Tyskland. Att dessa två länder i Irakfrågan agerat tillsammans med Ryssland gör deras handlande desto mer graverande från det nya Europas synpunkt.

Nato chockat

Irakkrigen kommer att få stora konsekvenser för Nato. Bushadministrationen visade redan efter 11 september att Nato inte längre är prioriterat i amerikansk utrikespolitik. Trots den begynnande krisen över Irak var Natos möte i Prag i november en succé. Sju nya länder bjöds in att bli medlemmar, beslut togs om samarbete i kampen mot terrorism och massförstörelsevapen och ett beslut togs att bilda en Natoreaktionsstyrka med amerikansk och europeisk medverkan.

USA planerade att låta Irakstyrkan bestå av en koalition villiga, men man hade förväntat sig fler villiga än de som till sist deltog. Turkiets halvhjärtade samarbete kom som en chock för USA som räknat Turkiet som en av sina mest pålitliga allierade. Frankrikes, Tysklands och Belgiens första vägran att inom Nato bistå Turkiet var också enastående i Natos historia och blir mycket viktig för USA:s syn på Nato i framtiden.

Trots den stora turbulensen kring kriget fortsätter det stora Natomaskineriet att arbeta på som tidigare. De nya och blivande medlemmarna i Central- och Östeuropa har inte dämpats i sin entusiasm och USA vet att uppskatta deras stöd allteftersom de funderar på Natos framtid. På medellång sikt kommer två saker att hända. Redan före Irakkriget planerade USA att förändra sin närvaro i Europa. Marinkårsgeneralen Jones, den första Saceur från marinkåren någonsin, föredrar lättare, snabbare styrkor än de två tunga amerikanska armédivisioner och en brigad som nu baseras i Europa. USA planerar att basera materiel i Europa och sedan flyga in trupper för att öva eller transportera dem vidare till krigsskådeplatsen utanför Europa. De nya medlemmarna i Öst- och Centraleuropa erbjuder fler och större övningsfält, mindre hårda miljölagar och lägre kostnader än de 25 baserna i Tyskland.

Den andra institutionen som påverkas är den nya reaktionsstyrkan på 25 000 man. Eftersom den styrkan är avsedd att sättas in var som helst i världen är det föga troligt att trupper från de länder som motsatte sig kriget kommer att ingå. Styrkans syfte var bland annat att göra de europeiska trupperna i Nato mer relevanta, och på det viset överbrygga det militära och teknologiska gapet. Naturligtvis kommer sprickan inom Nato också att påverka denna styrka. Den kan försenas, få sämre resurser än planerat eller i värsta fall inte skapas alls. Men i så fall speglar den ändå bara en mycket större kris inom Nato och vad som är kvar av denna institution.

Trio med olika motiv

Frankrike, Tyskland och Ryssland enades om en front mot USA och Storbritannien i Irakfrågan. Vid ett möte efter kriget i S:t Petersburg i april 2003 enades de tre om att FN skulle spela en stor och avgörande roll i uppbyggnaden efter kriget. Den amerikanska uppfattningen av detta agerande har formulerats av säkerhetsrådgivaren Condoleezza Rice som "förlåt Ryssland, ignorera Tyskland, straffa Frankrike".

De tre staterna har olika motiv till sin politik och redan efter några månader ser trion ut att sprängas. Eftersom Ryssland inte är allierat med USA är dess ställningstagande enklast. I valet mellan USA och gamla Europa kommer Ryssland att välja USA.

Den tyska politiken utvecklades under Gerhard Schröders valkampanj hösten 2002 då han lyckades vinna valet knappt på sin antikrigskampanj. Den tyska befolkningen har vänt sig mot kriget på ett sätt som bäst förklarats av Robert Kagan. Västs seger i det kalla kriget har skapat ett postmodernt samhälle i Europa, befriat från krig och stridigheter, den enda fredszonen i världen. I Tyskland kombineras detta tillstånd för första gången med en revisionistisk syn på det andra världskriget, som de allierade bombningarna i slutskedet. Betydande motstånd mot Schröder inom landet bland de traditionella atlantisterna har gjort det tyska motståndet mera villkorat. I längden kan Tyskland inte välja Frankrike framför USA, anser man, speciellt om Frankrike har svagt stöd i resten av Europa. Tyskland ställer nu in sig på att återupprätta de goda förbindelserna med Washington. Men detta kan visa sig bli svårare än landet räknat med.

Frankrike har kanske mest att förlora på att relationerna med Irak nu försvinner. Men Frankrikes historia med misslyckade kolonialkrig i Indokina och Algeriet har också gjort landet pessimistiskt när det gäller förmågan att påverka stater i tredje världen och än mer att kunna transformera dem politiskt. Frankrike försökte använda Irakkrisen som ett tillfälle att skapa en motvikt till hypermakten USA i världspolitiken. Alltsedan det kalla krigets slut har skillnaden i militär makt mellan USA och EU:s stater ökat. EU förblir en militär och politisk dvärg samtidigt som det ekonomiskt är en jätte jämbördig med USA. Eftersom det sovjetiska hotet mot Frankrike är borta vågade Paris gripa tillfället att försöka skapa en motvikt till USA på vägen till en multipolär värld. Som Henry Kissinger sagt är det kanske just genom FN som denna makt kan skapas, enas mot Förenta staterna.

Risk för isolering

Bushadministrationens unilateralism med föga tilltro till FN:s roll i storpolitiken underlättar en sådan option. Problemet är att EU:s länder varit djupt splittrade i frågan med bara Tyskland, Belgien och Luxemburg stöttande Frankrike. Det är just dessa fyra stater som den 29 april försökte att skapa ett närmare säkerhetspolitiskt samarbete inom Europa för att bilda en hård kärna inom EU:s gemensamma säkerhets- och försvarspolitik, ESDP.

Seriöst militärpolitiskt samarbete inom Europa som utesluter Storbritannien är uteslutet och Frankrike har liksom Tyskland hamnat i en återvändsgränd. De har missbedömt den amerikanska reaktionen på en allierads uppförande när det verkligen gäller och kommer att finna sig isolerat i Europa. ESDP, som tog över Makedonienoperationen med 300 man den 31 mars, ligger efter Irakkriget i spillror. Genom Frankrikes uppförande är också Nato allvarligt skadat. I värsta fall kommer Europa vara splittrat. De flesta europeiska stater kommer som hittills att samarbeta med USA i det Nato som återstår. Frankrike, och de få stater i Europa som vill enas mot USA, kommer att finna former för samarbete. Men denna konstellation kommer att vara marginaliserad i storpolitiken. Att använda EU som enande block mot USA kommer inte att lyckas så länge så många och viktiga stater i Europa inte delar de åsikter som ligger bakom en sådan politik.

Ingemar Dörfer vid FOI:s avdelning för försvarsanalys är säkerhetspolitisk expert med inriktning på amerikanska förhållanden.

Militär osäkerhet världen över

Jugoslaviens sönderfall, 11 september-attacken och kriget i Afghanistan påverkade alla den internationella scenen. Irak är dock ingen liten bakgård som Afghanistan och kriget där får därför mycket större konsekvenser i världen. Det påverkar även förutsättningarna för det nya svenska försvaret.

Av Bo Ljung

Världen har gått in i en konfliktintensiv period. Utrymmet för olika lokala och regionala konflikter har ökat efter kalla kriget. Kampen mellan de politiska ideologierna har till dels ersatts av konflikter med allt starkare religiösa undertoner. Några av de senare årens konflikter är humanitärt problematiska men strategiskt betydelselösa - framför allt de i Afrika. Terrorism och spridning av massförstörelsevapen står högt på den internationella agendan.

Som konfliktarena intar Mellanöstern en särställning. Västländernas intressen har främst gällt politisk stabilitet och säkerställd oljeproduktion. Efter Gulfkriget utsattes Irak för FN-sanktioner samtidigt som USA och Storbritannien upprätthöll ett militärt tryck mot landet. Frågan om Iraks massförstörelsevapen spelade stor roll. Det internationella samfundets politik gentemot Irak framstod efter hand som verkningslös. När också storskalig internationell terrorism, med rötter i Mellanöstern, framträdde som ett allvarligt problem tillspetsades situationen.

En militär insats mot Irak, med eller utan FN-mandat, framstod för USA och Storbritannien som ofrånkomlig. Det uttalade krigsmålet var att undanröja Iraks innehav av massförstörelsevapen och dess stöd till terroristorganisationer. Den amerikanska och brittiska beslutssituationen handlade om att välja mellan passivitetens framtida kostnader respektive kostnaderna för ett krig nu.

I den amerikanska och brittiska synen tycktes världen vara på väg mot ett alltmer kaotiskt tillstånd, där man successivt riskerade att förlora kontrollen eller inflytandet över utvecklingen. Svårigheterna att förhindra spridning av massförstörelsevapen skulle öka. Mellanöstern och Irak utgjorde en fokuspunkt i sammanhanget.

De amerikanska bevekelsegrundarna - tydligt inskrivna i den deklarerade säkerhetspolitiken - var att, genom förebyggande åtgärder, diplomatiska och vid behov militära, förhindra farliga utvecklingar. Gentemot Irak handlade det om att undanröja dess optioner på sikt i fråga om innehav av massförstörelsevapen och inflytande på utvecklingen i regionen i stort. Risken vore annars att andra stater i regionen i en rustningsspiral skulle anskaffa sådana vapen. En regimväxling i Irak framstod som nödvändig. En legitim regim med västlig - amerikansk och brittisk - influens skulle också ge strategiska fördelar. Möjligheterna att på sikt påverka utvecklingen i regionen skulle öka. Mellanöstern behöver reorganisering och modernisering.

Övervägande skäl talade i den amerikanska och brittiska bedömningen för ett krig nu. Tre delvis sammanhängande beslut förestod: styrkeuppbyggnad i regionen, skapandet av en koalition av villiga stater, gärna under FN:s auspicier, samt i sinom tid beslut om insats. Valet att involvera FN och säkerhetsrådet för att få oomtvistligt stöd i internationell lag var uppenbarligen inte självklart för USA, dock mer så för Storbritannien. Säkerhetsrådets behandling kom att ha en starkt splittrande effekt.

Institutionernas roll

De internationella institutionerna FN, EU och Nato spelade inte en avgörande roll före krigsutbrottet. Deras roll som instrument för kollektiv säkerhet devalverades därmed. Sannolikt var detta ofrånkomligt. Argumenten för ett ingripande mot Irak ansågs av flera viktiga stater inte vara tillräckliga.

När säkerhetsrådets stöd inte kunde vinnas inledde USA och Storbritannien operationen. Såväl Frankrike som Ryssland hade hotat att använda sin vetorätt. Ett högt spel med tanke på att de har mer att förlora på ett försvagat FN än vad USA har. Att säkerhetsrådet inte kunde enas vägde i den amerikansk-brittiska kalkylen inte tungt nog. Detsamma gäller konsekvenserna för Nato och EU. För amerikaner och briter var dessa organisationer utan större betydelse i Irakfrågan, i viss motsats till FN.

Det var aldrig aktuellt att Nato skulle direkt involveras i kriget. Den fråga där splittringen manifesterades gällde i stället stöd till Turkiet, som en till Irak gränsande stat, något som Turkiet begärt med hänvisning till Natostadgan.

I Europa agerade både de stater - EU-medlemmar och ansökarstater - vilka stödde den amerikansk-brittiska politiken, och de EU-medlemmar som var kritiska vid sidan om EU. Från lojaliteten inom EU:s gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik, Gusp, bortsåg man i stort. Splittringen inom EU berör också på sikt EU:s gemensamma säkerhets- och försvarspolitik, ESDP.

För Frankrike spelade inte bara intressen i Mellanöstern in, utan också föreställningen om EU som en säkerhetspolitisk motvikt mot USA. För Frankrike var också principfrågan av stor vikt, det vill säga intervention utan säkerhetsrådsstöd som ett brott mot FN-stadgan. Detsamma gällde i hög grad för Kina. För Tysklands del spelade synbarligen inrikespolitiska faktorer stor roll. De pacifistiska strömningarna inom regeringskoalitionens två partier vägdes in. För Ryssland var utvecklingen troligen oönskad. Landet valde till slut att sätta den viktiga relationen till USA på spel, och därmed den vinst det tillgodogjort sig efter 11 september-attacken. Ekonomiska och politiska intressen i Irak och Mellanöstern liksom tillfället att forma en position tillsammans med Frankrike, Tyskland och Kina fick väga över.

Institutionerna hade degraderats till arenor. Initiativet låg i stället i händerna på en grupp "villiga" stater med USA och Storbritannien i spetsen. Frågan är nu vilka de långsiktiga återverkningarna på institutionerna och samarbetet inom dem blir.

Är institutionerna mer permanent försvagade eller kan en återgång till mer normala förhållanden ske?

Ytterst vilar institutionernas kapacitet på medlemmarnas förtroende och samarbetsvilja.

Vilka blir de långsiktiga återverkningarna på Nato och EU?

Natosamarbetet lär bestå, men där "villiga koalitioner", med USA och kanske Storbritannien i spetsen, i högre grad sätter agendan. En återgång mot en mer traditionell, och i dagens situation mer passiv, roll för Nato är osannolik. USA avstår knappast från det inflytande i Europa som Nato ger. Omsorgen om de nya medlemmarna talar också för fortsatt amerikanskt intresse.

Splittringen inom Nato och EU synes inte ha avskräckt ansökarländerna. För dem handlar medlemskapet om alltför stora värden. En annan fråga är huruvida de fyra alliansfria EU-medlemmarna (potentiella Nato-medlemmar?) uppfattar den angivna förändringen av Nato som attraktiv.

Den nya turkiska regeringens mer islamskt präglade ställningstaganden före och under kriget kom att fjärma Turkiet från USA, kanske också från Europa. Det är tänkbart att Turkiets möjligheter till ett framtida EU-medlemskap därmed påverkats negativt.

1990-talets konflikter på Balkan stärkte det säkerhetspolitiska samarbetet. Det gäller inte nu. I grunden handlar det om hur man ska förhålla sig till USA. Till detta kommer att Gusp, och ESDP som en del därav, nu diskuteras i EU:s framtidskonvent. En längre period av oklarhet om ESDP:s framtid kan bli följden. Troligen kommer i första hand Storbritannien att förhindra en "eurocentrisk" roll för ESDP, vilket eftersträvas av bland andra Frankrike, i en mer aktiv omsorg om Nato och banden till USA. Storbritannien vill forma ESDP i ett euroatlantiskt sammanhang.

Förändras USA:s roll globalt? Kommer USA att i större omfattning verka tillsammans med vissa partner än genom institutionerna?

Konturerna av en sådan gruppering kan skönjas. Man har kommit till ett skede där transatlantiska relationer måste diskuteras förutsättningslöst. Den svalare amerikanska attityden gentemot FN förändras inte i förstone.

Vilka blir krigets konsekvenser för Mellanöstern och övriga Asien?

En modernisering och regional nyordning i Mellanöstern är en fråga där resultatet kan ses först på längre sikt. Ett rimligt amerikanskt mål borde vara att det sker under stabila former, med säkerställd oljeproduktion.

USA-fientliga stämningar har ökat i arabvärlden och på andra håll i den muslimska världen. Situationen i Afghanistan förefaller att försämrats kontinuerligt. Även om stämningarna hittills haft liten påverkan på regimerna är utvecklingen på sikt osäker.

Kommer den osäkra världskonjunkturen att stabiliseras i och med att kriget kunde avslutas relativt snabbt?

Betydande politiska osäkerheter och konflikthanledningar kvarstår dock i världen, vilket talar mot en snabb ekonomisk återhämtning. Återuppbyggnaden av Irak och tillgodoseendet av de omedelbara och långsiktiga humanitära behoven spelar också roll. Formerna för och finansieringen av sådana program skulle till exempel kunna återverka på förtroendet för dollarn.

Ändrade förutsättningar

Det svenska försvars- och säkerhetspolitiska konceptet bygger på några fundamentala förutsättningar:

- Säkerhet genom samverkan inom ramen för EU och Nato (utan alliansmedlemskap).
- Betydelsen av fortsatt starka institutioner (EU och Nato).
- Fortsatt betydelse för den transatlantiska länken.
- Säkerhet i närområdet genom EU- och Natoutvidgning.
- Godartad utveckling i Ryssland och rysk ickekonfrontatorisk syn på västländerna.

Irakkriget har lett till förskjutningar i internationella relationer, påverkat olika staters roller och blottlagt motsättningar. Förändringarna av den internationella scenen är potentiellt mer långtgående än efter Jugoslaviens sönderfall eller efter 11 september-attacken och Afghanistankriget. Irakkrigets konsekvenser är i motsats till Jugoslaviakonfliktens inte lika lokala, inte heller är Irak en bakgård som Afghanistan.

Frågan om hur svensk försvars- och säkerhetspolitik påverkas eller bör förändras torde diskuteras inför försvarsbeslutet. Osäkerheten har ökat om beständigheten i de nämnda förutsättningarna.

Militäroperativt har kriget befast kända slutsatser. Teknisk överlägsenhet spelar en avgörande roll också i ett krig med en motståndare som Irak. Dagens konflikter talar inte mot teknisk utveckling. Starka markstridsförband med hög förmåga i fråga om eldkraft, skydd, ledning, rörlighet och flygsamverkan är viktiga. Irakkriget visar vilka krav som kvalificerade internationella operationer ställer. Även vad gäller försvarsmaktens andra två strategiskt viktiga roller, försvar av Sverige och bidrag till stabiliteten i vår del av Europa, kan Irakkriget ge erfarenheter.

Bo Ljung är chef för institutionen för säkerhet och strategi vid FOI:s avdelning för försvarsanalys. Bo Ljung är redaktör för en FOI-studie om Irakkriget. Ladda hem rapporten "[Irakkriget 2003 - en preliminär analys](#)".

Ockupation kräver ansvar

Frågan om ockupationsmaktens ansvar väcktes tidigt under Irakkonflikten. I samband med striderna i staden Basra drabbades civilbefolkningen hårt genom bristen på vatten, mat och sjukvård. Detta faktum avslöjade att koalitionen inte var tillräckligt förberedd på att ta det ansvar som krävs av en ockuperande makt.

Av *Per Broström*

Ockupation innebär i den folkrättsliga kontexten att en stat tillfälligt tar besittning av en annan stats territorium. Innebörden är att ockupationsmakten genom sin närvaro förnekar den lagliga makten att utöva sina befogenheter och skyldigheter. Man kan här säga att ockupationsmakten övertar den offentliga makten och därmed också ansvaret för civilbefolkningen på det ockuperade territoriet. De historiska exemplen är många och nu sällar sig den USA-ledda koalitionen till dessa genom ockupationen av Irak.

Reglerna för ockupation finns i fjärde Haagkonventionen från 1907 och i den fjärde Genèvekonventionen från 1949. De finns också i 1948 års Folkmordskonvention och i Kulturkonventionen från 1954 samt i 1977 års första tilläggsprotokoll till Genèvekonventionerna. Slutligen måste en ockupationsmakt även beakta mänskliga rättigheter bland annat relevanta delar av FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter från 1966 samt vad som i övrigt framgår av den internationella sedvanerätten.

Liv och egendom ska respekteras

I reglerna står att ockupationsmakten ska återställa och trygga allmän ordning där så är möjligt under

Per Broström

iakttagande av det ockuperade områdets lagar, samt att familjens heder och enskildas liv och egendom ska respekteras.

Ockupationsmakten är vidare skyldig att så långt det står i dess förmåga, säkerställa befolkningens försörjning samt att säkerställa och vidmakthålla sjukvårds- och sjukhusanläggningar. Är åtgärderna inom dessa områden otillräckliga är ockupationsmakten skyldig att lämna medgivande till hjälpaktioner till förmån för befolkningen.

Reglerna rymmer också vissa uttryckliga förbud såsom till exempel förbuden mot plundring, kollektiv bestraffning och repressalier samt mot att förstöra fast eller lös egendom om detta inte är absolut nödvändigt med hänsyn till de militära operationerna.

Ockupationsmakten har även rättigheter, vilka kanske ska ses i den historiska belysningen av att den ockuperande makten inte sällan tagit sig rätten att plundra civilbefolkningens egendom för försörjningen av de egna styrkorna. Reglerna medger därför att ockupationsmakten får ålägga arbetsplikt för alla över 18 år för ockupationsstyrkans behov eller för allmännyttigt ändamål för befolkningen såsom livsmedels-, bostads- och beklädnadsförsörjning eller för transportväsende och hälsovård. Dock får arbetsplikten inte medföra ett deltagande i militära operationer. Ockupationsmakten får enligt reglerna också lägga beslag på staten tillhörig egendom, exempelvis kontanter och sådant som kan användas vid krigföring.

Frågan om ockupationsmaktens ansvar väcktes tidigt under Irakkonflikten. Redan under de första striderna kring Basra uppstod svåra umbäranden för civilbefolkningen avseende bristen på vatten, mat och sjukvård. Omvärlden var därför snabb att fördöma koalitionen till synes dåliga beredskap för detta. Intressant är därför att något belysa när ansvar såsom ockupationsmakt inträder. Reglerna säger att "ett område anses vara ockuperat, då detsamma faktiskt befinner sig under den fientliga arméns herravälde" samt "ockupationen omfattar endast de områden, å vilka detta herravälde upprättats och kan utövas".

Ansvaret oklart

Är kritiken som framfördes när Basraborna inte fick hjälp fort nog befogad? Svaret är troligen både och. Ett faktiskt ansvar som ockupationsmakt inträder inte omedelbart efter det att främmande styrkor satt sin fot på en annan stats territorium, utan först inom det område där dessa kan utöva ett militärt herravälde. Om striderna är intensiva och det inte kan avgöras vem som har militärt herravälde på platsen kan det heller inte avgöras om territoriet är under ockupation, det vill säga att den legitima makten förnekas sin offentliga maktutövning.

Kritik mot koalitionen kan dock framföras från tidpunkten då den faktiskt etablerat militärt herravälde i Basraområdet och tills det att lag och ordning upprättats och förnödenheter till befolkningen börjat distribuerats. Även om reglerna visserligen säger att ockupationsmakten såvitt möjligt ska upprätthålla lag och ordning, vilket var förutsättningen för att kunna påbörja att ta ansvaret för försörjningen av befolkningen, visade verkligheten att koalitionen hade mycket dålig eller till och med ingen beredskap för att hantera situationen.

De framryckande styrkorna borde ha haft omedelbar tillgång till säkerhetsförband, väl tränade för denna typ av uppgifter. Särskilt utbildade enheter för att upprätta förbindelser med de lokala myndigheterna skulle också ha funnits i nära anslutning till de stridande förbanden. Nu fick befolkningen i de ockuperade områdena vänta alldeles för länge innan koalitionen uppfyllde sina ockupationsrättsliga förpliktelser.

Lärdomen bör vara att det är lika viktigt att utbilda stridande enheter som kan vinna slagen som det är att utbilda och förbereda enheter som kan säkerställa att ockupationsmakten kan ta det ansvar den förnekar den legitima makten att utöva på det ockuperade territoriet.

Ove Bring

Per Broström är utbildningsansvarig och lärare i folkrätt vid Försvarshögskolan.

Mänskliga rättigheter borde ha diskuterats som krigsorsak

FN:s säkerhetsråd borde ha diskuterat mänskliga rättigheter och inte bara massförstörelsevapen. Det anser Ove Bring, professor i folkrätt. Han konstaterar den humanitära interventionen ligger på folkrättens

framkant. Det ska mycket till innan folkrätten tillåter att en tyrann störtas.

Av Jan-Ivar Askelin

En av folkrättens stora, Hugo Grotius, fyllde år mitt under Irakkriget. Det var 420 år sedan han föddes, vilket Försvarshögskolan uppmärksammade med ett seminarium om folkrätt och Irakkriget.

Professor Ove Bring påpekade att Grotius fortfarande höll i debatten. Han hade talat om rätten till krig och rätten i krig. Och han hade också talat om rätten att störta en tyrann till skydd för en befolkning i nöd.

- Det är det som vi i dag kallar rätten till humanitär intervention, sade Ove Bring som dock medgav att folkrättens skydd för individer inte är lika utvecklat som dess skydd för stater och statsuveränitet.

- Den humanitära interventionsrätten ligger på folkrättens framkant. FN:s generalsekreterare Kofi Annan har uttryckt det så att skyddet för mänskliga rättigheter måste vara gränsöverskridande ("rights beyond borders"). Självt är jag lite störd av att FN:s säkerhetsråd endast diskuterade massförstörelsevapnen och inte de mänskliga rättigheterna inför Irakkriget.

USA har inte åberopat självförsvar

Den stora frågan inför ett eventuellt krig var USA:s rätt att starta det. Regimen föll, kriget blev kort och förlusterna små. Andra ämnen än rätten till krig dominerar nu debatten. Därför kan det vara på sin plats att återupprepa argumenten.

- Den enda möjligheten till att starta ett krig är den som ges i FN-stadgan, sade Ove Bring. Artikel 51 i FN-stadgan behandlar rätten till självförsvar och den har inte officiellt åberopats av koalitionen trots att man efter den 11 september gjorde det i förhållandet till Afghanistan.

En deltagare på seminariet liknade USA:s angrepp mot Irak vid att polisen fick göra ett undantag och skjuta en misstänkt mördare utan rättegång. Det skulle drabba hela rättssystemet. På samma sätt har det internationella rättssystemet drabbats av det amerikanska angreppet, hävdade talaren.

Ove Bring menar att angreppet mot Afghanistan var legitimt. Det fanns en koppling mellan terroristdåden i USA och talibanregimen i Kabul och det amerikanska svaret dröjde inte för länge. Någon direkt koppling mellan terrorister och Saddam Hussein har USA inte gjort. Ove Bring tror att USA insåg att det skulle bli svårt att bevisa ett sådant samarbete.

- Men det fanns ändå med i den amerikanska hotbilden, sade Ove Bring. Jag tror att den verkliga anledningen till att USA anföll var en fruktan för att det skulle bildas en djävulens pakt mellan Saddam Hussein och Usama bin Ladin. Båda hade trängts ut i marginalen och där kunde de ha begravt sina motsättningar och funnit varandra. USA fruktade verkligen att al-Qaida skulle få massförstörelsevapen av Irak.

Humanitära interventioner blir vanligare. I Kosovo skedde en sådan. Kosovointerventionen bröt mot folkrätten i och med att den inte var beslutad av FN:s säkerhetsråd. Men den uppfyllde krav för en humanitär intervention. I Kosovo hotades en folkgrupp av en katastrof och det var en kapplöpning med tiden.

- Hur cyniskt det än kan låta så gällde inte detta i Irak. Irakierna led inte tillräckligt mycket och akut för att kunna bli undsatta av en humanitär intervention, sade Ove Bring som värjde sig för att översätta antalet döda till juridiska termer.

Krig ingen konfliktlösare

Storbritannien argumenterade för att FN-resolutionen 678 från 1990 skulle räcka för att tillgripa våld mot Irak. Motargumentet är, enligt Ove Bring, att den resolutionen antogs i ett annat sammanhang. Då handlade det om att befria Kuwait. Nu gällde frågan Iraks massförstörelsevapen. Det finns dessutom i FN-stadgan en betoning på att tvister ska få en fredlig lösning. Fram till bildandet av Nationernas förbund efter första världskrigets slut gick det att argumentera för krig som konfliktlösare. Det går inte längre, sade Ove Bring.

Jan-Ivar Askelin är redaktör för Framsyn.

Propagandakriget satte press på medierna

Propaganda är en självklar ingrediens i en konflikt. I det propagandakrig som pågick i medierna spelades huvudrollerna av Iraks informationsminister och företrädare för det amerikanska försvarshögkvarteret Pentagon. Mer okända är de psykologiska operationer som riktade sig direkt till det irakiska folket och som var en viktig faktor för krigets utgång.

Av Anders Johansson

Mediernas situation och förutsättningar för att rapportera om Irakkriget har utvecklats jämfört med tidigare konflikter, men några fundamentala problem kvarstår. Svenska medier har visat att de blivit mer medvetna om behovet av att redovisa problemen med att leverera korrekt rapportering från en konflikt. De riskerar lätt att bli ett verktyg för parternas propaganda. Samtidigt uteblir mer kritiska frågor på grund av kompetens- och resursbrister hos medierna. Det riskfyllda jobbet att söka "sanningen" på plats är fortfarande lämnat åt några få frilansare.

Psykologiska operationer

För att vara framgångsrik med psykologiska operationer krävs att de startas tidigt och är välplanerade. Till skillnad från Natos intervention i Kosovo 1998 var framförhållningen god denna gång. Den saudibaserade radiostationen Voice of the Iraqi People, som sänd sedan Gulfkriget 1991, fick understöd av ytterligare sändare under senhösten. Redan i slutet av oktober 2002 intensifierades insatser med flygblad för att stödja brittiska och amerikanska operationer som upprätthöll flygförbudszonerna i norra och södra Irak. Närmare in i krisen intensifierades användningen av flygblad. Omfattningen var bedövande. Den 7 april meddelade Centcom att de släppt sammanlagt 40 miljoner flygblad och att operationerna fortsatte. Detta innebar att i stort sett varje irakier har fått minst två flygblad var. Redan i anslutning till krigsutbrottet hade siffran för det totala antal flygblad som släpptes under Gulfkriget 1991 passerats. Effekter av enskilda teman och budskap tycks ha varit goda och effektivt bidragit till att militära målsättningar uppfylldes.

Men trots den massiva kampanjen uteblev en snabb kollaps av den irakiska regimen och dess krigsmakt. Förväntningarna att kriget skulle ta slut snabbt var stora. De internationella medierna blev någon vecka in i konflikten otåliga när markstriderna tycktes bli utdragna och omfattande masskapitulationer liknande de i Gulfkriget uteblev. De allierades offensiv framstod som sårbar med sina långa underhållslinjer och kritik fördes öppet i USA mot hur krigsplanläggningen gått till, när man befarade att kriget inte skulle bli så framgångsrikt som man först trott.

Medierna befarade att Bagdad skulle vara svårintaget och kosta stora förluster i soldater och civila människoliv. Informationsmissar under de första dagarna i konflikten bidrog till detta. Rapporter om att Umm Qasar hade fallit och att Basra nästan var intaget visade sig vara överilade. Iraks informationsminister som hävdade motsatsen fick därför en starkt trovärdighet och tycks ha haft stort genomslag hos den irakiska befolkningen och bidragit till att motståndsandan kunde upprätthållas längre än vad som förväntades. När Bagdad väl nåddes var motståndet svagt och staden föll sedan oväntat fort. När stadsdelen Saddam City intogs och senare Saddamstatyn vräktes omkull kom också den folkliga glädjen över att Saddams regim var undanröjd. En reaktion som flera hade trott skulle komma tidigare i konflikten. Överhuvudtaget har opinionsläge och krigsförlopp varit svårbedömt eftersom händelseutvecklingen bjudit på många ologiska överraskningar jämfört med hur förhandsbilden av krigsutvecklingen sett ut.

Ökad medvetenhet hos medierna

Svenska medier visade före krigsutbrottet en ökad medvetenhet om risken att bidra till att ge genomslag för parternas propaganda. Flera medier tog aktivt initiativ till att föra en diskussion om propaganda och dess roll i konfliktrapporteringen. Flera medieforskare fick utrymme att diskutera och ge råd om hur man undgår att "gå på" parternas propaganda. Detta utbredda intresse, vilket är positivt ur ett demokratiperspektiv, fanns inte i de tidigare konflikterna under 1990-talet. Trots detta nya intresse har medierna haft ett förhållandevis lågt intresse av att analysera och rapportera om parternas psykologiska operationer och politiska propaganda under själva konflikten. En kritisk ansats skulle ha kunnat bidra till att ge mediekonsumenterna större insikt i hur dynamiken kring kommunikation i en konflikt ser ut och varför det är svårt att rapportera opartiskt om en konflikt.

Hårdare källkritik efter Gulfkriget

Efter Gulfkriget 1991 konstaterade svenska medier yrvaket att de varit alltför okritiska till de uppgifter och bilder som de rapporterade om från kriget. Överhuvudtaget tycks medierna numera vara angelägna att försöka föra ett källkritiskt resonemang kring den information som funnits att tillgå innan den publicerats. Under Kosovokonflikten fick rapporteringen om det mänskliga lidandet stort utrymme i medierna. Parternas informationsgivning upplevdes som vinklad och opålitlig av europeiska medier. Genom att flytta rapporteringsfokus till vad som kallats "krigets sanna ansikte" kunde medierna med en

aktiv strategi värja sig mot att bli ett propagandainstrument. Denna medlidandediskurs i rapporteringen var viktig även i Irakkriget. Svenska medier har dock jämfört med Qatarbaserade kanalen Al Jazeera varit återhållsamma med att visa bilder på civila som påstås ha fallit offer i kriget för de allierades bombningar. Den relativa skillnaden mellan dessa mediers förhållningssätt kan möjligen bero på att de lyckats bibehålla en källkritisk ambition och uppgifterna upplevts som osäkra.

Det som medier värderar som en av de viktigaste aspekterna för att inte bli ett propagandainstrument är att ha tillgång till förstahandsinformation. Svenska medier har trots detta endast haft ett fåtal egna reportrar på plats i Irak. Ingen svensk reporter stannade i Irak vid krigsutbrottet och endast ett fåtal sökte och fick ackreditering vid Centcoms presscenter i Kuwait City. Nästan undantagslöst har man förlitat sig på att reportrarna ska kunna ge en tillförlitlig bild trots att de funnits i länder utanför Irak och bedömt de rapporter som de fått från olika nyhetsbyråer. Svenska media undviker att utsätta sin personal för de risker som krigsrapportering på plats innebär.

Tillförlitligheten i rapporteringen kompletteras i stället av de frilansjournalister som trotsar krigets risker och rapporterar inifrån Irak. Den mest kända i svenska medier är norskan Åsne Seierstad som sålde sitt material till flera skandinaviska och europeiska medier. Efter konflikten har hon både beundrats och mötts av avundsjuka från sina journalistkolleger.

Även andra brister i mediernas förmåga att rapportera om konflikter är värda att uppmärksamma. Allt färre reportrar har i dag egen militär erfarenhet eller fått möjlighet att specialisera sig på krigs- och försvarsjournalistik. Kompetensen är därför generellt sett låg i journalistkåren på dessa områden och beroendet av experter är högt. Kanske är inte konsekvenserna så stora i svenska medier som i exempelvis amerikanska, där experterna ofta kan ses som en del av det etablissemang som journalisterna försöker granska.

Journalisternas kompetensbrister bidrar till att de sällan hittar de riktigt intressanta frågorna att ställa och inte kan dra tillräckligt goda slutsatser om situationen, såsom de skulle inom områden där de har egen specialistkompetens. Kompetensbristen beror också på en resursbrist. Att rapportera om ett krig är kostsamt och kräver stora resurser. Trenden är att redaktionerna krymper och att antalet utrikeskorrespondenter minskar. Amerikanska medier har dock sedan den 11 september 2001 insett vikten av att konkurrera om en god rapportering från amerikanskt militärt engagemang i Afghanistan och Irak.

Gulfkriget CNN:s genombrott

CNN gjorde 1991 ett stort kommersiellt genombrott genom att vara framgångsrika med rapporteringen från Gulfkriget och ta tittarandelar från andra tv-bolag. I Irakkonflikten följde alla stora tv-bolag varandras ansatser och gjorde omfattande satsningar på att rapportera dygnet runt och vinna kriget om tittarna. CNN hade nu sällskap av NBC, CBS, Fox, MSNBC och CSPAN. Även BBC och Sky News gjorde stora satsningar.

Detta intresse av att konkurrera om krigsrapportering tröttade snabbt ut den amerikanska tv-publiken. Intresset för kriget konkurrerades ut av en gameshow redan i andra veckan av konflikten. En mättnad hade definitivt uppstått och frågan är om de stora bolagen verkligen kommer att få igen de pengar de satsat längre fram.

Intresset för att rapportera om krig visar sig även i ett stadigt ökande antal journalister på krigsskådeplatser där västmakterna är involverade. Det är ett stort problem för styrkan att hantera de tusentals journalister som finns på plats. I Gulfkriget 1991 tilläts endast ett fåtal reportrar att komma in av irakiska och saudiska myndigheter. USA:s försvarsmakt kunde utnyttja detta genom att få en stark kontroll över informationsgivningen. Poolning av medierna har starkt kritiserats och lett till att nya system har utarbetats.

Under Irakkriget har Kuwait varit liberalt i sin inställning till att ta emot journalister och Pentagon har skapat ett system för att låta reportrar följa med förbanden som "inbäddade" i verksamheten. Systemet är förknippat med restriktioner, men har uppskattats av både reportrar och militär trots ömsesidiga risker. Ofördelaktiga bilder av den militära verksamheten kan komma att visas, journalisternas förmåga att vara kritiska till dem de är beroende av riskerar att urholkas av det symbiotiska förhållandet.

Kritisk reporter fick sparken

Amerikanska kanaler har haft ett stort tryck på sig att inte vara opatriotiska och för kritiska mot amerikansk politik. Det känsliga politiska klimatet och tittarnas patriotiska inställning har medfört att det funnits lite utrymme för en oberoende profil som ger utrymme för alternativa synsätt i rapporteringen. Några händelser illustrerar detta särskilt väl. Inledningsvis visade tv bilder på irakier som togs som krigsfångar utan att detta väckte några politiska reaktioner.

När irakisk tv och Al Jazeera visade bilder på amerikanska krigsfångar kom genast anklagelser om att dessa kanaler brutit mot folkrätten och använt fångarna i propagandasystemet. Det politiska tonläget var mycket irriterat eftersom bilderna riskerade att undergräva den amerikanska moralen. Inget amerikanskt tv-bolag vågade i det läget visa de bilder alla talade om.

När 19-åriga meniga Jessica Lynch fritogs från ett irakiskt sjukhus exploaterade stationerna tittarvärdet i historien hänsynslöst och lät sig okritiskt göra detta till en fråga av nationell strategisk karaktär. Ett "amerikanskt barn" var räddat men vilka skador hade hon fått under den tid hon suttit i irakisk fångenskap? En fråga som hon ännu inte själv kan svara på eftersom hon fortfarande lider av minnesförlust.

Det mest talande exemplet för det känsliga politiska klimatet är dock historien kring veteranreportern Peter Arnett. Han sparkades från NBC, MSNBC samt National Geographic Explorer sedan han låtit sig intervjuas i irakisk tv och där sagt att amerikansk krigsplanering missbedömt den irakiska stridsviljan. Halvhjärtade försök gjordes för att försvara Arnett och bevara kanalens journalistiska integritet gentemot politiska maktintressen och arga tittarreaktioner, trots att uttalandet vid den tiden rimmade ganska väl med vad läckor i Pentagon sade. Dygnet senare började Arnett jobba för brittiska tidningen Daily Mirror.

Bristande upplysning

Avslutningsvis kan vi konstatera att den mest nedslående slutsatsen är att mediekonsumenten generellt sett inte kan påstå att den blivit särskilt mer upplyst av det journalistiska arbetet i Irakkriget jämfört med tidigare konflikter. Detta trots att flera stora tv-kanaler sänt dygnet runt och även har haft möjlighet till direktrapportering nära stridszonen.

Frågan som fortsatt forskning måste reda ut är varför krigsjournalistiken brast i just denna konflikt trots att förutsättningarna för att kunna upplysa sin publik om vad som händer under ett krigsskede har varit bättre än på länge.

Anders Johansson är huvudlärare och doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap vid Försvarshögskolan.

Psykologisk maktkamp med e-post och lögner

För att påverka motståndarens befolkning och de väpnade styrkorna pågick intensiva psykologiska operationer under Irakkriget. USA skickade bland annat e-post direkt till Iraks höga befälhavare för att få dem att ge upp. Budskapet från Iraks informationsminister, som försökte höja stridsmoralen, var att landet framgångsrikt bekämpade supermakten i väst.

Av Fredrik Konnander och Magnus Hägg

Under Irakkriget har kampen om det kommunikativa rummet nått varje hem. Parterna har försökt övertyga omvärlden och sina egna medborgare om att just deras version är den korrekta.

Kampen om människans uppfattningar genomförs på alla nivåer, från den storstrategiska till den enskilda individen och Irakkriget har inte varit något undantag.

Samtidigt som kampen om omvärldens stöd bedrevs på den strategiska nivån genom medierna med påtryckningar, hot och lämpor, bedrevs på den operativa/taktiska nivån intensiva psykologiska operationer, psyops, för att påverka motståndarens befolkning och väpnade styrkor.

Brist på tillförlitlig information

Den högintensiva delen av Irakkriget är officiellt avslutad. De stora militära operationerna ligger dock fortfarande nära i tiden, vilket betyder att information om vad som egentligen utspelade sig fortfarande är bristfällig och att djuplodande analyser fortfarande saknas. Många länders medier, både de krigförande parternas och medier i Mellanöstern, har påverkats av den relativt styrda informationen. Det har ibland lett till uppenbara svårigheter att objektivt granska skeendet. Detta utgör självfallet ett problem när en funktion som psykologiska operationer ska granskas.

Kampen om det kommunikativa rummet påbörjades långt innan president George W. Bush tillkännagav början av det andra Gulfkriget klockan 22.15 den 19 mars 2003. Under operationerna Southern Watch och Northern Watch, som upprätthöll den södra och den norra flygförbudszonen i Irak, bedrevs psyops under ett flertal år. Från början var budskapen nära knutna till uppdraget att upprätthålla flygförbudet, men allteftersom kriget närmade sig förändrades budskapets innehåll. Som exempel kan nämnas att

målgrupperna ändrades. I stället för luftförsvarsförband var nu målgrupperna exempelvis förband som var utrustade med markrobotar. Även enskilda chefer, som bedömdes ha tillgång till massförstörelsevapen, ingick i målgruppen. För att nå ut med sina budskap använde sig amerikanerna och britterna av en kombination av flygblad och radioutsändningar under lång tid.

Inte bara budskapet ändrade inriktning utan även de militära operationerna knutna till Southern/Northern Watch. Som ett troligt led i förberedelserna för ledningskrigföring förstördes till exempel fiberoptiska kablar som tvingade Irak att använda radiokommunikation och därmed bli sårbara. Psyops användes även här för att övertyga irakierna om att inte laga kablarna.

Ett effektivt sätt att sprida koalitionen budskap har varit radioutsändningar. På strategisk nivå användes bland andra den amerikanska arabiskspråkiga kanalen Radio Sawa för att sprida koalitionen budskap i regionen.

På operativ nivå användes både markstationer och flygburna radiostationer för att sprida budskapen. Som exempel på flygburna operationer finns det amerikanska flygplanet av EC-130 E Commando Solo, som började sända psyopsbudskap mot Irak redan den 12 december 2002.

En ovanlig företeelse inom informationsoperationer är så kallad svart psyops (källan utger sig för att vara någon annan). Ett exempel på svart psyops genomfördes av radiostationen Radio Tikrit. Denna radiostation aktiverades sannolikt av CIA i Kuwait under februari 2003 och sände i början proirakiska budskap. När stationen hade etablerat sig i etern ändrades inriktningen till att bli starkt kritisk till den irakiska regimen och uppmanade bland annat irakiska soldater att desertera.

Före kriget gav amerikanska försvarsmakten cirka 500 amerikanska journalister grundläggande militär utbildning så att de skulle kunna följa med de amerikanska styrkorna som inbäddade journalister i det kommande kriget. Det är i sammanhanget värt att notera att journalister även gavs särskild utbildning för att kunna följa med de amerikanska specialstyrkorna under deras operationer.

Stoppade inte irakiska psyops

Krigets inledning kan leda till spekulationer om att alla nödvändiga förberedelser hos koalitionen inte hade gjorts. Detta tycks även ha gällt en synkroniserad psyopsplan. Det förlopp som förväntades, nämligen att koalitionen skulle förhindra Irak att sprida sina budskap via medierna, skedde inte. Det kom att dröja en vecka innan de centrala radio- och tv-stationerna attackerades och ända tills krigets tredje vecka innan de permanent bekämpats.

Kriget har visat exempel på både splittrande och sammanhållande psykologiska operationer. Splittrande psyops har främst inriktats mot att visa de stora skillnader i levnadsstandard som har funnits mellan det ledande skiktet i Irak och befolkningen i stort. Metoderna att sprida information var i stort sett desamma under kriget som före kriget. Användande av högtalare på taktisk nivå är dock en funktion som får större genomslag när förband är insatta i strid.

Psyops via e-post och mobiltelefon

Två nya sätt att föra ut splittrande psyops kom till användning under Irakkriget. Koalitionen kontaktade olika irakiska befattningshavare via e-post och mobiltelefoni och uppmanade dem att samarbeta med koalitionen. Effekten av dessa insatser har dock, enligt uppgift från CIA, inte varit den önskade och försöket avbröts efter kort tid.

Främst mot slutet av konflikten använde sig de brittiska styrkorna i Basra av sammanhållande psyops. Budskapet var denna gång att koalitionen är i Irak för att avsätta Saddamregimen, inte som i första Gulfkriget 1991 att uppmana oppositionen till att göra uppror för att därefter lämna dem åt sitt öde. Metoderna att föra fram budskapen var även här med radio och flygblad. Då hotnivån inte längre var lika hög användes även affischer i Basra.

Det är svårt att identifiera att det skett någon irakisk psyops på operativ/taktisk-nivå. De irakiska psykologiska operationerna som har identifierats har varit på strategisk nivå och främst av sammanhållande karaktär. Det har varit uppmaningar riktade till den egna befolkningen och arabvärlden att bekämpa USA, varvid de flesta budskapen riktades till målgrupper i Mellanöstern.

Ett vanligt tema handlade om att Irak ensamt stod emot supermakten USA. Genomslaget av detta tema var relativt stort och Irak hade stor del av sympatierna hos de breda folklagren i Mellanöstern. De vanligaste teman som riktades mot västvärlden var av splittrande karaktär och handlade om civila förluster, oftast då kvinnor och barn hade kommit till skada. Dessa budskap handlade främst om att koalitionen begick brott mot folkrätten då de anföll civila mål. Ett exempel på att psyops inte ska vara lögnaktig är det irakiska påståendet om att en bonde hade skjutit ned en AH-64D Longbow attackhelikopter. Efter krigets slut kunde det kontrolleras att helikoptern hade landat på grund av

mekaniskt fel och att bonden hade upptäckt den på sin åker. Användandet av psyops i direkt lögnaktiga syften slår förr eller senare tillbaka mot avsändaren.

Slutade som skämtfigur i väst

Den irakiska informationsministern Mohammed Saeed al-Sahaf fick ett visst genomslag i väst. I början av kriget, då det var svårt att veta vad som faktiskt hände militärt, framstod han som relativt trovärdig om än med ett grovt språk. Allteftersom bilden klarnade och amerikanernas snabba framryckning fortsatte framstod hans uttalanden som allt mindre trovärdiga. Till slut var de helt verklighetsfrånvända och han degraderades till en skämtfigur i väst. Den nu före detta informationsministern har till och med fått en egen hemsida på Internet där hans citat kan studeras:
<http://www.welovetheiraqiinformationminister.com>

Svårt bevisa effekten av psyops

Koalitionens insatser av psykologiska operationer har följt gängse doktrin. Det är värt att notera att psyopsinsatserna har varit mycket konventionella och att de metoder som vi nu vet har använts inte har utvecklats mycket sedan 1991.

Användandet av internet för att sprida budskap direkt riktat till irakiska målgrupper har varit negligerbart med hänsyn till den begränsade tillgången till internet hos potentiella irakiska målgrupper. Frågan är vilka spridningsmetoder som koalitionen skulle ha använt mot en nation med en mer modern kommunikationsinfrastruktur. Effekterna av de budskap som riktats mot Irak med flygblad, radiosändningar och andra medel före kriget är svåra att mäta. Det är svårt att specifikt påvisa vilka av koalitionen framgångar som kan härledas till psykologiska operationer.

Detta ligger dock i funktionens natur och det är först efter ett krig som man kan klarlägga vilken effekt psyops har haft som helhet. Dock går det att konstatera att många budskap uppmanade de irakiska soldaterna att inte spränga oljeinstallationer och att inte använda massförstörelsevapen. Vad gäller oljeinstallationer går det med facit i hand att konstatera att endast ett försvinnande litet antal förstördes och att massförstörelsevapen inte har använts, om de överhuvudtaget har funnits. Budskap riktades också mot den irakiska viljan att slåss. Speciellt riktade sig koalitionen mot Republikanska gardet och det Speciella republikanska gardet. Trots hårt irakiskt motstånd på vissa håll tycks det som om att de irakiska soldaterna, och inte minst gardesförbanden, inte bjöd det motstånd de hade kapacitet att göra. Detta blev särskilt tydligt när koalitionen intog Bagdad.

För att en psyopskampanj ska bli effektiv bör motståndaren förvägras möjligheten att sprida sitt budskap. Med andra ord bör en situation med informationsmonopol skapas. Sätten hur detta genomförs måste dock granskas av folkrättsexpertis så att inga brott mot internationella avtal och överenskommelser sker.

”Svarta” operationer

Den insats som har skett med psyops under det andra Gulfkriget visar på den vikt som koalitionen lägger vid funktionen. Effekterna av den genomförda psyopskampanjen är i detta tidiga skede svåra att mäta.

Med hänsyn tagen till amerikansk doktrin bedöms andra verksamheter som genomförts för att stödja psyops. Det kan till exempel vara ”svarta” operationer i syfte att få irakiska chefer att ge upp mot ekonomisk ersättning. Psyops och andra funktioner inom informationsoperationer har tillsammans spelat en central roll i det andra Gulfkriget.

Fredrik Konander och Magnus Hägg är verksamma vid Centrum för informationsoperationsstudier vid Försvarshögskolan.

Kriget löser inte problemet med oljan

Det har påståtts att USA vill få tillgång till Iraks olja och att detta skulle vara ett motiv för kriget. Det är knappast fallet. Militärt våld är en mycket dyr metod att handla olja. Däremot har förmodligen oljan haft andra roller i beslutsfattandet. Då handlar det om olja och terrorism, olja och massförstörelsevapen samt att världshandeln måste ha säkra oljeförbindelser.

Av Ingolf Kiesow

USA:s energiförsörjning vilar alltmera på import av energiråvaror. För de tre stora energiråvarorna gäller att:

- 1950 kunde USA både täcka sina egna behov av kol och exportera motvärdet till en femtedel av sin egen förbrukning. Nu har landet ingen export.
- 1950 exporterades vissa mängder naturgas, nu måste USA importera drygt 20 procent av konsumtionen på grund av att gasen börjar ta slut i fälten.
- 1950 täcktes hela konsumtionen av råolja av egen produktion, i dag måste nära 60 procent importeras. Oljan tar helt enkelt slut i fälten. 1991 hade USA 3,4 procent av världens oljetillgångar, 2001 var siffran bara 2,9 procent.

Å andra sidan har förbrukningen av olja fördubblats sedan 1960 och beräknas fortsätta att stiga.

Den gasproduktion som har fallit bort kan inte enkelt ersättas med import av naturgas. USA har inte tillgång till import via rörledningar från andra länder på sin kontinent, vilket är ett relativt billigt transportsätt och konkurrenskraftigt med råolja som energiråvara.

Däremot kan naturgas bara transporteras över havet i nedkyld form, som liquified natural gas, LNG. Detta blir mycket dyrare och är inte konkurrenskraftigt med råolja. Därför börjar USA importera förhållandevis mer råolja, för att ersätta en del av den inhemska naturgas som tidigare gav USA energi till en relativt låg kostnad. Oljeimporten måste alltså både täcka en växande konsumtion av olja och ersätta en del av den tidigare konsumtionen av naturgas.

Varifrån ska denna nya växande import tas på en världsmarknad som redan arbetar för att försörja växande behov från andra länder? Mellanöstern har 65 procent av alla bevisade råoljetillgångar i världen (och 35 procent av naturgasen). Enbart Saudiarabien svarar för 23 procent och Irak för 11 procent.

Mellanöstern visade sig dock under Kuwaitkriget vara en instabil region, och vissa stater började undvika beroende av leveranser från den regionen. EU har efter Kuwaitkriget minskat sitt beroende av import från Gulfländerna från 45 till 36 procent. USA har bara 25 procent av sin oljeimport från Gulfländerna. Japan har däremot inte kunnat undvika att till och med öka sin import från Gulfländerna till 76 procent. Indien tar omkring 60 procent av sin råolja från Mellanöstern och Kina 56 procent.

Utan olja stannar ekonomin

USA är starkt beroende av att handeln fungerar med i-länderna och att deras ekonomier fungerar. Stabil oljetillförsel är en förutsättning för detta liksom att oljetillförseln måste fungera för USA.

Med de stora andelar av oljeförsörjningen som för alla dessa länder kommer från Mellanöstern och då i synnerhet från Gulfstaterna, är det uppenbart att dessa sitter med ett möjligt instrument för att utöva inflytande. Det kan liknas vid maktprojicering med civila medel. Gulfstaterna kan under normala förhållanden inte utöva denna makt ens genom att hota med åtgärder, vilket oljekartellen Opecs historia visar. Däremot skulle det kunna få en kraftig negativ påverkan, om onormala förhållanden skulle skapas i något av dessa länder. Det finns amerikanska bedömare som menar att regimen i Saudiarabien är instabil och att den kan komma att fällas av mera fundamentalistiskt inriktade kretsar. Att skapa militära styrkepositioner i Gulfen för att förhindra en sådan utveckling kan ha blivit en amerikansk ambition.

Olja, makt och pengar

Att inneha kärnvapen ger en stat inflytande och status. Att utveckla kärnvapen och kärnvapenbärare kräver en stats resurser. Detta har tidigare gjort att omgivningen inte på allvar har fruktat kärnvapenhot från terroristorganisationer. Efter terrorattacken den 11 september har detta förhållande förändrats. Det är en mardröm för USA att någon stat sätter ett mindre kärnvapen i händerna på en terroristorganisation. Även en sådan laddning kräver dock en mycket omfattande industriell process för att åstadkommas och därför också att det är en stat som gör det.

Fattiga stater som Indien och Pakistan kan skaffa sig kärnvapen. Såväl Indien som Pakistan lyckades överraskande snabbt bygga kärnvapen och kärnvapenbärare.

Iraks BNP är bara en tredjedel av Pakistans, men landet har haft goda oljeinkomster, och har varit i färd med att försöka framställa kärnvapen. Bristen på efterlevnad, enligt de regler som FN satte för Irak, har därefter oroat många. När terroristattacken den 11 september ägde rum spädde denna oro på högst påtagligt.

Saudiarabien har haft ett väl fungerande förhållande till USA, men utsätts också just därför för ett missnöje från religiöst konservativa kretsar. Det finns en viss oro för att den saudiska kungafamiljen ska störtas av fundamentalistiska kretsar. Då finns det risk för en utveckling som liknar den som ägde rum i Afghanistan, där talibanerna agerade värddar åt al-Qaida. Saudiarabien har en stor BNP och en hög utbildningsnivå. Landet skulle därför ha resurser att relativt snabbt kunna utveckla ett kärnvapen, något

som skulle kunna föresväva en fundamentalistisk regim. Ett angrepp på Irak kan verka avskräckande på exempelvis saudiska aktivister.

Iran är ett annat land som misstänks för att bedriva forskning, som kan ge kärnvapenkapacitet. Även gentemot Iran kan det ha en pedagogisk effekt att gå in i Irak och demonstrera amerikansk beslutsamhet att slå till mot varje land, som försöker bli en kärnvapenmakt - alldeles oavsett om det visar sig ha bedrivits några sådana ansträngningar i Irak.

Det är rimligt att tänka sig att oljan indirekt haft en betydelse för beslutet att gå in i Irak, eftersom det i vissa mindre utvecklade länder med oljetillgångar kan finnas regimer, som är beredda att sätta kärnvapen i händerna på terroristorganisationer.

Större delen av oljemarknaden har haft fri konkurrens. Detta mönster börjar nu ändras. I början av år 2003 förhandlade både kinesiska och japanska företag med ryska företag om byggande av oljeledningar från oljefält i Angarsk, norr om Irkutsk. Konkurrensen ledde till att både Kina och Japen gjorde framstötningar till Ryssland om att få tillgång till oljan, ett dilemma som blev så svårt att den ryska regeringen avstod från att ta ett omedelbart beslut.

”Energdialog” med Ryssland

Oron på oljemarknaden inför ett amerikanskt angrepp på Irak i kombination med den samtidigt pågående krisen i Venezuelas oljeproduktion har skapat tendenser till ökad statlig inblandning på denna marknad. Även USA visar själv sådana tendenser. USA har påbörjat en ”energdialog” med Ryssland. ”Dialogen” har redan resulterat i en granskning av förutsättningarna för utförelse av råolja via hamnen i Murmansk. Hittills har europeiska intressen dominerat inköpen av råolja från de västra delarna av Ryssland. Nu kommer den amerikanska staten in i bilden.

Det blir vanligare med statlig inblandning i oljeaffärer. Oljan uppfattas mera som en strategisk tillgång och inte enbart en handelsvara. Det stärker oljeländernas position gentemot den övriga världen, men gör dem också mera exponerade.

EU har angripit några av aspekterna genom att publicera Slutrapport om grönboken för en europeisk strategi för energiförsörjning. Ordföranden i den grupp som ska göra förslag till stadgeändringar, Giscard d’Estaing, har också föreslagit en stadgeändring som ska ge EU rätt till inflytande på medlemsländernas energipolitik med särskild hänsyn till säkerhetsaspekterna. Även Sverige kommer givetvis att beröras.

Många industriländer med tätbefolkade områden med tung industri och mycket luftföroreningar har skaffat sig ledningsnät för att kunna använda den miljövänligare naturgasen.

En svaghet är att importländerna blir säkerhetspolitiskt beroende både av det land som levererar gasen och av de länder genom vilka gasen måste transporteras. Naturgashantering blir därför mera av en statlig angelägenhet än vid hantering av olja.

Om USA får större inflytande även över naturgasen i Mellanöstern, eller om flera länder på grund av USA:s ökande inflytande på oljemarknaden går in mera för användning av naturgas, påskyndas utvecklingen i riktning mot mera statliga engagemang i energiförsörjningen. Det kan i sin tur leda till att EU snabbare lägger sig till med en gemensam energipolitik än vad som annars skulle ha blivit fallet.

Kriget löste inte problemen

Irakkriget genomförande har inte löst särskilt mycket av de problem som finns kring stabiliteten i oljetillförseln från Mellanöstern. I Saudiarabien fortsätter bombattentat att illustrera regimens svårigheter. I Irak är förstörelsen efter kriget omfattande, utrustningen för oljeutvinningen är skadad och säkerhetsläget i landet är dåligt.

Osäkerheten i Irak skapar nya problem för grannländerna och lär göra att USA fortsätter länge med sin militära närvaro och sin därmed följande aktiva inblandning på oljemarknaden.

Om man skulle utgå från Iraks egna oljeinkomster måste återuppbyggnaden av Irak gå mycket långsamt. Inkomsterna låg som bäst före Gulfkriget 1990 på nivån 27-28 miljarder dollar om året. I dag ligger de sannolikt kring hälften av den nivån med tanke på uteblivet underhåll och krigsskador på utrustningen. Gulfkriget visade sig ha medfört förstörelse av egendom i Kuwait värd 230 miljarder dollar. Att återställa det tio gånger större Irak måste bli ännu mycket dyrbarare. Det blir följaktligen ett projekt för flera decennier, om det skulle finansieras helt och hållet med landets egna oljeintäkter. Det kan dessutom bara ske om säkerheten förbättras och utländska investerare kan lockas till landet.

Nya problem för Opec

Chefredaktören för Opec-tidskriften Arab Oil and Gas Dr Francis Perrin har givit en instruktiv bild av Opecs utsikter efter Irak-krisen. Opec står nu inför flera utmaningar under den närmaste framtiden. Om Irak efter kriget kommer att vara medlem av Opec eller inte, om det blir USA som bestämmer Iraks oljepolitik, eller om Irak får göra det själv, är frågor som lär komma att betyda mycket. Irak har nämligen en stor potential som producent. I början av 2003 hade landet en teoretisk kapacitet att pumpa upp 2,5 miljoner fat om dagen, men kan år 2010 sannolikt ganska lätt komma upp i 6-7 miljoner fat om dagen. Huruvida ett land med den kapaciteten kommer att tillämpa Opec-kvoter eller inte får stor betydelse för organisationens förmåga till fortsatt sammanhållning, hävdar Perrin.

En annan utmaning är hur medlemmarna tillsammans gradvis ska bygga upp en större kapacitet för att möta ett närmast fördubblat konsumtionsbehov inom ett par decennier. Opecs andel av världsproduktionen kommer med nödvändighet att stiga, eftersom det är inom organisationen, som de stora reserverna finns i världen.

En revidering av kvoterna måste också verkställas. Irak är inte det enda landet som kräver större kvoter, det gör också Iran, Algeriet och Nigeria, och dessa önskemål måste tillgodoses på något sätt.

Gulfländernas oljeproduktion beräknas öka från 30 till 65 miljoner fat om dagen fram till 2030 och Rysslands från 6,5 miljoner fat i dag till 9,5 miljoner fat. Det illustrerar en annan fråga, som går under arbetsnamnet Opec-Nopec, det vill säga förhållandet mellan Opec och icke-Opecländer. För närvarande anser man att dialogen fungerar bra, men att samarbetet är för begränsat. Några länder såsom Mexiko och Oman är mera hjälpsamma än till exempel Ryssland och Angola. Inget Nopecland har ännu anslutit sig, trots upprepade inbjudningar.

Svårt samarbeta med Ryssland

Ryssland är det stora problemet i sammanhanget. Ryssland vill återerövra sin gamla position som oljeproducent och är svårt att samarbeta med under den processen. Till stor del beror det på att den ryska oljeindustrin har privatiserats och numera i motsats till de andra oljeländernas industrier inte längre kan bindas med statliga föreskrifter, till exempel med anledning av Opecbeslut om kvotering av produktionen. Det förekommer glåpord; Moskva beskylls för smutsigt spel och svarar med att kalla Opec för en rest av det förgångna. Frågan är om det blir ett priskrig. Opec är berett inför en sådan eventualitet och tror inte att Ryssland med sina begränsade resurser kan våga sig på ett sådant vågstycke.

Det farligaste momentet ligger hos USA. Där tycks de styrande tro att de kan spela det ryska kortet och verkar inte inse vilken stor betydelse det har att den ryska oljan kostar så mycket att transportera, eller att den rättsliga ramen kring investeringar i Ryssland är så bräcklig att det påverkar benägenheten att investera. Risker finns alltså att USA spelar ut det ryska kortet - till störst skada för Ryssland.

Ingolf Kiesow är säkerhetspolitisk forskare vid FOI och studerar särskilt Asienfrågor. Han har varit diplomat i Asien och var ambassadör i Kuwait under Gulfkriget.

Oljespel på flera plan

Kriget kan mycket väl ha handlat om olja, men anledningen är i så fall inte att USA för egen del vill lägga beslag på oljan från Mellanöstern. Oljespelet är mer komplicerat och sker på flera plan. Det är viktigt för USA att trygga Asiens oljeförsörjning. Asien är mer beroende av Mellanösternoljan än vad USA är och USA:s handel med Asien är större än USA:s handel med Europa.

Klicka på bilden för att ladda hem Martin Eks illustration "Oljespel på flera plan".

Afghanistan, Irak - att bygga ett land

USA står inför en mycket utmanande uppgift när landet åtagit sig att leda återuppbyggnaden av Irak som en enad nation efter kriget. Svårigheterna med arbetet i Afghanistan kan vara en värdefull erfarenhet. För att lyckas i Irak behövs stöd från befolkning, grannländer och FN.

Av Emma Sandström

Situationen i Afghanistan är förvisso långt ifrån identisk med den i Irak och det finns en hel del faktorer som skiljer de båda länderna åt och som ger upphov till olika förutsättningar för deras respektive återuppbyggnadsprocesser. Det finns dock även en hel del gemensamma nämnare mellan de båda länderna och alla skillnader är inte heller nödvändigtvis till Iraks fördel.

Afghanistan har under den senaste tiden visat med nedslående tydlighet att ett land inte automatiskt blir säkert och stabilt bara för att det huvudsakliga kriget är över och den gamla förtryckande regimen är borta. I likhet med i fallet Irak, så störtades den före detta regimen i Afghanistan av en utländsk styrka med USA i spetsen. I båda länderna fick den amerikanska alliansen stöd av inhemska oppositionsgrupper som senare krävt att få ett stort inflytande i den nya regimen.

I Afghanistan har de segrande oppositionsgruppernas makt snabbt vuxit sig så stark att de försök som gjorts att balansera makten mellan olika etniska, religiösa och regionala grupperingar inom landet hittills varit fruktlösa. Ett stort antal etniska pashtuner, som förut levde i norra delen av Afghanistan, har tvingats fly till de södra delarna av landet till följd av konkreta trakasserier eller en allmänt osäker situation efter att den pashtundominerade talibanregimen föll. De flesta återuppbyggnadsprojekten har koncentrerats till norra delen av Afghanistan på bekostnad av de södra och östra delarna där de etniska pashtunerna är starkast koncentrerade. Pashtunerna anser sig även förfördelade beträffande tilldelningen av inflytelserika maktpositioner.

Splittrat land med stor misstro

Irak är i likhet med Afghanistan ett splittrat land med stor misstro mellan de olika grupperna inom landet. Det finns en uppenbar risk att den sunnitiska delen av befolkningen i Irak blir åsidosatt inom den nya regimen, eller upplever att den blir det, på grund av att den förknippas med den före detta Baathpartiregimen på ett liknande sätt som skett med pashtunerna i Afghanistan. Till skillnad från pashtunerna i Afghanistan utgör sunniterna i Irak därtill en minoritet av befolkningen, vilket kan göra det ännu svårare för dem att få gehör för sina rättigheter.

Den regionala uppsplittringen av Afghanistan har förstärkts av att de traditionella och lokala ledarna ofta mer eller mindre tvingades försöka återta kontrollen över sina områden eftersom det inte fanns någon annan som kunde göra det. USA talade redan före sitt anfall mot Irak om vikten av att snabbt överta kontrollen över landet. Detta för att det inte skulle uppstå ett maktvakuum som skulle övertas av någon annan, innan ett mer representativt ledarskap hade utsetts. Liksom i Afghanistan var dock detta i praktiken omöjligt att efterfölja i hela landet. Det finns en tydlig risk för att ett regionaliserat styre kan befästas i Irak innan ett centralt sanktionerat och organiserat styre kan etableras.

Problemet med USA:s dubbla roller och dess följder har varit påtagligt och högst kontraproduktivt i Afghanistan. Det amerikanska utrikesdepartementet har engagerat sig i att bygga upp en enad stat under den utvalde ledaren med en stark nationell armé. Detta kombineras med ansträngningar att försöka avvärja de rådande lokala miliserna som lyder under olika befälhavare runt om i landet. Samtidigt har det amerikanska försvarsdepartementet och de väpnade styrkorna haft som sin främsta uppgift i Afghanistan att fortsätta söka efter och eliminera resterna av talibanerna och al-Qaida. I syfte att uppnå det senare målet har de amerikanska trupperna i Afghanistan samarbetat med och hjälpt till att utrusta flera av de lokala befälhavarna och dess miliser som utrikesdepartementet avser att avvärja. Det är enkelt att se hur en liknande situation skulle kunna uppstå i Irak, i synnerhet i förhållande till de kurdiska grupperna och deras väpnade styrkor.

Den utländska inblandningen i Afghanistans inre angelägenheter har överlag varit stor och fortsätter att påverka återuppbyggnadsprocessen. Detta märks såväl centralt, i form av direkt påverkan på president Karzai och hans regim, som lokalt och regionalt då de länder som har intressen att bevaka i landet har givit stöd till de grupper och ledare som de tror bäst kommer att gynna just de egna intressena. I Iraks fall finns minst lika många externa aktörer som vill vara med och påverka landets framtida utveckling till sin egen favör. Hur pass stort utrymme dessa länder kommer att få att faktiskt påverka i Irak är dock ännu oklart.

Större stöd med FN i ryggen

Den amerikanska avsikten verkar ursprungligen ha varit att begränsa andra länders möjligheter att påverka den irakiska återuppbyggnadsprocessen och USA ville även ge FN en mycket begränsad roll i denna process. En USA-ledd återuppbyggnadsprocess som endast åtföljts av en mycket svag FN-insats hade riskerat att öka misstänksamheten mot återuppbyggnadsplanerna både inom och utom Iraks

gränser. Det har förvisso funnits misstro även inom Afghanistan, men de flesta större grupperingarna i landet har ändå i stort sett slutit upp bakom den FN-ledda återuppbyggnadsprocessen och det internationella stödet för processen har varit starkt. Efter kompromissresolutionen i FN:s säkerhetsråd, som ger FN ett fortfarande begränsat men ändå utvidgat inflytande, har förutsättningarna för en lyckad återuppbyggnadsprocess ökat. USA och dess koalitionspartners kommer även efter den nya resolutionen att ha det inledande ansvaret för att styra Irak. Hur de hanterar den rollen och hur länge de stannar i Irak kommer att ha en avgörande betydelse för både den interna irakiska utvecklingen och omvärldens inställning till densamma. FN:s förstärkta roll i processen underlättar dock möjligheterna att få stöd från grannländerna och andra stater för själva återbyggnadsprojektet och för att få nödvändigt internationellt ekonomiskt stöd till Irak.

Den samhälleliga infrastrukturen och ekonomin är mycket starkare i Irak än den var i Afghanistan. Dessa två faktorer ger Irak bättre förutsättningar för en lyckad återuppbyggnad än Afghanistan - eller kanske snarare gör det möjligt att tala om en återuppbyggnad i Irak till skillnad från en ren uppbyggnad. Det var i princip det som krävdes i Afghanistan. Inte minst de ekonomiska förutsättningarna talar för att det bör vara lättare att på lång sikt skapa en stabil irakisk nation än en motsvarande afghansk.

Irak kommer dock att behöva ett betydande ekonomiskt stöd från utlandet. Detta både i form av direkt bistånd, för att förhindra att folk svälter och att fattigdomsklyftorna växer, och i form av investeringar för att den ekonomiska utvecklingen ska kunna ta fart igen, i synnerhet inom energiområdet. Det finns därtill många dystra exempel på att nationell rikedom i form av begärliga naturtillgångar inte automatiskt behöver leda till ekonomisk blomstring och ett stabilt samhälle. Tvärt om riskerar det att bidra till ökade konflikter och umbäranden för befolkningen. Kampen för att få ekonomiskt inflytande, såväl inom Irak som från externa aktörer, kan således bli känslig. Detta gäller även den interna fördelningspolitiken, som kan leda till ökade motsättningar och bli grogrund för konflikter om den hanteras på fel sätt.

Ekonomi och säkerhet viktigast

Den kanske viktigaste lärdomen som kan dras från försöket att återuppbygga Afghanistan som en enad och stabil nation är troligen vikten av att uppnå en grundläggande säkerhetsnivå och en grundläggande ekonomisk trygghet för befolkningen. Dessa två mål är nära sammanflätade. För att kunna genomföra ekonomiska återuppbyggnadsprojekt krävs ett visst mått av säkerhet och för att uppnå säkerhet och stabilitet krävs ett visst mått av ekonomisk trygghet.

Om USA lyckas uppnå dessa två mål snabbare i Irak än i Afghanistan, finns det betydligt bättre förutsättningar för att det enorma återuppbyggnadsprojekt som planeras för Irak kan lyckas även i sin helhet.

Emma Sandström studerar området västra Asien vid institutionen för säkerhetspolitik och strategi vid FOI:s avdelning för försvarsanalys.

Liten chans hitta "rykande pistoler"

Klicka på bilden ovan för att ladda hem pdf-filen som beskriver jakten på Iraks påstådda massförstörelsevapen.

Efter kriget började kritiken mot koalitionen att växa. Inga massförstörelsevapen hittades - och det var ju just dessa som kriget hade gällt. Men koalitionen räknar inte med att hitta färdiga vapen. Däremot forskningsresultat, dokumentation och andra tecken på förberedelser för tillverkning av massförstörelsevapen. Paradoxalt nog har kaoset efter kriget ökat risken för att massförstörelsevapen kommer i händerna på terrorister.

Av Wilhelm Unge

I stilleståndsavtalet 1991 gick Saddam Hussein med på att göra sig av med alla massförstörelsevapen, MFV. Direkt efter kriget samlade den irakiska ledningen in information om alla kvarvarande vapen i landet, inklusive de som förbjudits av FN-resolutionen 687 (1991). En hög kommitté beslöt mot

bakgrund av detta att endast redovisa och tillhandahålla en del av de förbjudna vapnen, komponenter, material och produktionsanläggningar till FN:s vapeninspektörer, Unscoc. Iraks policy syftade till att:

- tillhandahålla en del av de kvarvarande vapenlagren med tonvikt på de äldsta vapnen.
- bibehålla produktionskapacitet och nödvändig dokumentation för att kunna återstarta programmen vid en senare tidpunkt.
- dölja den fulla omfattningen av C-vapenprogrammet, inklusive VX-projektet och behålla dess produktionsutrustning och utgångsmaterial.
- dölja antalet och typerna av B- och C-laddade stridsspetsar avsedda för förbjudna robotar.
- dölja inhemsk produktion av ballistiska robotar med lång räckvidd och behålla produktionskapaciteten, särskilt avseende navigationssystem och motorer.
- dölja det offensiva B-vapenprogrammets existens och behålla alla produktionsförmågor.

För att ytterligare försvåra för Unscoc beslutade kommittén i juni 1991 att Irak unilateralt skulle förstöra vissa mängder av de förbjudna vapnen med mera. På detta sätt skulle den omöjliggöra exakt bokföring av vad som producerats respektive destruerats.

I Unscocs bokföring saknas därför kunskap om drygt 300 ton C-stridsmedel (agens), 3 000 ton C-prekursorer, tillväxtmedia för tiotusentals liter B-stridsmedel, 30 000 ammunitionsenheter för leverans av B- och C-stridsmedel samt 550 fyllda C-granater.

Unscoc lyckades mellan 1991 och 1998 identifiera och förstöra mycket stora mängder C-vapen och ballistiska robotar inklusive produktionsanläggningar. Internationella atomenergiorganet, IAEA, förstörde infrastrukturen för kärnvapenprogrammet och avlägsnade kritiska nukleära material. Irak tvingades även erkänna att landet haft ett omfattande offensivt B-vapenprogram som bland annat resulterat i laddning av al Hussein-robotar och flygbomber.

Gulfkriget 1991 avbröt kärnvapenprogrammet, som startade i början av 1970-talet. IAEA gjorde då bedömningen att om urananrikningen hade fått fortsätta skulle Irak möjligen ha kunnat få fram tillräcklig mängd vapenmaterial för ett kärnvapen inom ett halvår. En fortsatt utveckling har skett, men landet har saknat klyvbart material. B-vapenprogrammet, som startade under 1980-talet, fortsatte i begränsad omfattning under 1990-talet. Programmet har främst omfattat produktion av antraxsporer, botulinustoxin och ricin, men arbete har även bedrivits med andra organismer och toxiner. Vapenanpassningen bedöms dock inte ha varit framgångsrik.

Även C-vapenprogrammet, som startades under 1970-talet, bedöms ha behållits under 1990-talet och bland annat har försök till inköp av dubbelanvändningsprodukter noterats. Ingen större produktion av C-stridsmedel (nervgaser och senapsgas) förekom dock under denna period.

I december 1998 avbröt Irak samarbetet med Unscoc. Det innebär att Saddam Hussein har haft möjlighet att återuppta MFV-programmen. Tecken på sådana ambitioner har observerats. Bland annat har Irak vidtagit omfattande ansträngningar för att komma över ett antal dubbelanvändningsprodukter. Bagdad har försökt köpa in dessa genom andra kanaler än genom dem som tillåts inom ramen för FN:s olja-mot-mat-program. Mellan 1998 och 2002 förekom inga FN-inspektioner i Irak.

Inga färdiga kärnvapen

När det gäller utvecklingen av Iraks massförstörelsevapen sedan 1998 och fram till krigsutbrottet 2003 gör FOI följande bedömning av det läget:

Kärnvapenprogrammet fortsatte, men framgången var beroende av tillgång till klyvbart material. Sedan 1998 har Irak återinkallat vapenforskare och försökt skaffa material. Irak hade inför kriget inga färdiga kärnvapen. Med bibehållna sanktioner bedömdes Irak inte kunna utveckla ett komplett vapen. Och även om landet hade sluppit fortsatta sanktioner bedömdes det ta minst fem år att producera ett kärnvapen.

Irak behöll sin ambition för B-vapen, exempelvis fanns tidigare nyckelpersoner kvar och landet hade kapacitet för att inom några veckor starta en begränsad produktion. Det finns inga belägg för förekomst av fasta B-produktionsenheter, men tillverkning bedömdes kunna ske efter konvertering av civila anläggningar med dubbelanvändningsutrustning eller i dolda delar av befintliga anläggningar. Förekomsten av mobila produktionsenheter har misstänkts, men har ännu inte bevisats. Det finns sannolikt inte kvarvarande lager av äldre B-stridsmedel som fortfarande är funktionella. Mindre mängder av stridsmedel kan ha producerats under de sista fyra åren. Bland de stridsmedel som kan finnas märks bland annat antrax. Eventuellt kan andra smittämnen, till exempel pestbakterien ingå i programmet. Däremot bedöms exempelvis inte smittkoppsvirus ha utvecklats som stridsmedel.

Ambitionen har funnits för C-vapen men någon mer omfattande nyproduktion har knappast skett. Produktion i liten skala kan ha genomförts, men även om Irak skulle ha haft begränsade lager av C-vapen bedömde FOI att landet inte hade någon kapacitet att använda dem i krig. USA och Storbritannien bedömde däremot att Irak hade en operativ B- och C-krigföringsförmåga och nödvändig ledningsförmåga. Irak har dock möjlighet att ställa om civila produktionsenheter för tillverkning av C-stridsmedel. Senapsgas kan tillverkas direkt, medan nervgaserna kräver import av vissa utgångsämnen för att landet ska komma upp i samma nivåer som före Gulfkriget.

Det är oklart om Irak har följt överenskommelsen efter Gulfkriget och skrotat robotar med längre räckvidd än 150 kilometer. En omfattande utveckling av robotar har pågått. Irak utvecklade även UAV:er som antas kunna leverera B- och C-stridsmedel. Irak bedömdes ha kvar ett fåtal scudrobotar för B- och C-stridsmedel.

Nästan alla komponenter och material i massförstörelsevapen och ballistiska robotar är av dubbelanvändningskaraktär. Utan inspektioner på marken är det mycket svårt att fastställa naturen hos många av Iraks anläggningar.

Förekomma tillverkning

Det viktigaste argumentet för anfallet mot Irak är det som USA och Storbritannien officiellt deklarerar, nämligen att säkerställa att Irak inte utvecklar och använder MFV. Det handlar mindre om att hitta den rykande pistolen i form av färdiga massförstörelsevapen, utan det är en kombination av tre faktorer som är grunden för USA:s och Storbritanniens agerande:

Iraks befintliga teknisk-industriella kapacitet att tillverka biologiska och kemiska vapen samt vapenbärare. Till detta kommer en mindre mängd befintliga vapen, samt i framtiden en möjlig förmåga att tillverka kärnvapen.

Den irakiska regimens uttalade vilja att anskaffa MFV i syfte att öka omvärldens respekt för Irak samt för att kunna spela rollen av regional stormakt. Saddam Hussein är beredd att använda dem, vilket han också gjort tidigare.

Iraks agerande redan tidigare, att i lönnedom utveckla MFV och mycket omfattande vilseledningsoperationer (i synnerhet sedan 1991) i syfte att för omvärlden dölja dessa.

USA:s och Storbritanniens preemptiva strategi innebär per definition att koalitionen inte kommer att hitta stora mängder befintliga massförstörelsevapen. Hela poängen med strategin är att förekomma tillverkningen av dem. I det skede som koalitionen intervenerade fanns den största delen av programmen för massförstörelsevapen i form av forskning, teknisk kunskap, produktionsanläggningar, utgångsmaterial för produktion och dokumentation. Det är denna del som utgör det huvudsakliga beviset för Iraks planer på att utveckla MFV.

I strid med USA:s och Storbritanniens intentioner har, paradoxalt nog, risken för att terrorister kommer över massförstörelsevapen ökat i det kaos som rådde i flera veckor efter kriget. Enligt amerikanska pressuppgifter har nukleära anläggningar plundrats.

Wilhelm Unge leder projektet säkerhetspolitik och NBC-vapen. FOI:s bedömningar av Iraks innehav av massförstörelsevapen kommer från avdelningarna för NBC-skydd samt systemteknik.